Aghalibrary.com

د پښتو نظم کلاسیک ژانرونه

لیکوال :
استاد محبوب شاه ارزومند
دچاپ زیار
استاد شیرشاه همدرد

دکتاب ځانګړني :
============================
دکتاب نوم : دپښتو نظم کلاسیک ژانرونه
لیکوال : استاد محبوب شاه آرزومند
دچاپ زیار ؛ استاد شیرشاه همدرد
اړیکې : ۰۷۰۰۶۰۱۵۰۹
Sh.hamdard@yahoo.com

کمپوز : احمد ضیا عبدالزي
ډیزاین : ډاکتر انتظاراحمد همدرد
چاپ شمیر : ۱۰۰۰ ټوکه
انلاین خپرونکې : کتابتون

Aghalibrary.com

ددې کتاب د چاپ اړتيا

د پښتو نظم کلاسيک ژانرونه د ارواښاد ارزومند د ماسټرى تېزس)پوهنليک(دى. په دې کتاب کې د پښتو ادبياتو په باب ښه څېړنه شوې .دغه راز د پښتو په کلاسيکو ادبي اثارو هم په زړه پورې خبرې شوي. په ځانگړي ډول د پښتو نظم کلاسيک ژانرونه پکې ښه ه تشرېح شوي دي.

د کلاسيک کليمه چې موږ يې په ورځنيو خبرو کې ډېره استعمالوو ،له رسنيو يې هم اورو ،کله نا کله يې ځينې خلک نا سمه کاروي ،په دې کتاب کې ډېره ښه مانا شوې ،څېړل شوې،ريښه يې پلټل شوې او اصلي مصدر يې څرگند شوى، چې ښايي لوستونکيو ته په زړه پورې وي.

بولله)قصيده (، غزل ، څلوريزه)رباعي(، پاړکى)قطعه (او له دوه ييز)مثنوي (نه نيولې تر لسيز)معشر(مستزاد ، ترجيع بند او ترکيب بنده پورې چې د پښتو ديواني نظمونو مشهور ډولونه دي،د بشپړ پېژاند)تعريف(، تاريخي شاليد او بېلگو په راوړلو څېړ ل شوي او کافي مالومات وړاندې شوي دي.

دا هغه څه دي چې ډېرو خلکو ته به ، په ځانگړي ډول ، د ادبياتو پو هنځي محصلينو او د شعر و ادب مينه والو ته،چې ډېرى به يې ورسره اشنا وي ، خو په فني ډول ښايي پرې ونه پوهېږي،په زړه پورې وي. يا هغه چا ته چې په دې برخه کې غواړي لا ډېرې څېړنې وکړي،د يو علمي ماخذ په توگه به ورته ډېر گټور وي، همدارنگه د هغه چا د رياضت لپاره به هم ښه اغېزمن وي، چې شعر و شاعرى ته يې اوس اوس مخه کړ ې وي.

ارواښاد ارزومند په پوهنځي کې زمونږ د ليکوالى استاد و په ټولو ډېر مهربان او لوراند و . ارمان يې دا و چې ځوان کول ښه وروزي او ټولنې ته يې با سواده وړاندې کړي . د ژوند ډېره برخه يې دې ته وقف کړې وه ، خو دريغه چې ژوند ورسره تر پايه ياري ونه کړه او دا مقدس ارمان يې هغه دنيا ته له ځانه سره يووړ.کاش ژوند ورسره ياري کړى واى او دا ارمان يې پوره شواى واى.

د ارواښاد د ارمان پوره کېدو په موخه د ځوان کول روزنيز فر هنگي ټولنې و پټيله چې دا کتاب چاپ کړي .له يوې خوا به مو د ادب مينه والو ته د پښتو نظم کلاسيکو ژانرونو په باب غني مالومات وړاندې کړي وي بل لوري ته به د ارواښ اد نوم ژوندى ساتل شوى وي.

په پاى کې له گران احمد ضيا عبدالزي نه مننه کوم چې دا کتاب يې په خپلو هنرمندو گوتو د چاپ تر بريده ورساوه. ډېر مو سر نه خوږوم ،د کتاب لوستلو بلنه درکوم.حوصله مو پراخه اوسه.

د رنښت
شېر شاه همدرد
جلالکوټ
۱۳۸۹ لمريز، د غبرگولي پنځمه

دپښتو نظم کلاسیک ژانرونه

ارزکتنه :

ښاغلی محبوب شاه ارزومند زموږ دپښتو ژبې او ادب دځانګې له هغو ځووتلیو ماسترکاندیدانو څخه ګڼل کیږي ، چې په خپله ځانګه کې دهرې څېړنې او لیکنې له توغه او توانه وتلای شي .

له همدې کبله مو ورته دغسې یوه غوره سکالو (موضوع) ((دپښتو ژبې دنظم کلاسیک ژانرونه)) دپوهنلیک لپاره وټاکله او ده هم دځانګې او بیادلارښود په توګه زما له سپارښتنې او لارښوونې سره سم لومړی دموضوع د تیوریک بنسټ په توګه اړوندې پیژندنې او نومونې او بیا په ځانګړي ډول د ((کلاسیک)) پرجاج او مانا یو لړ اړینې خبرې په یوه جلا څپرکي کې ځای کړي او ورپسې یې په دویم څپرکي کې سکالو تر هر اړخیزې څېړنې سپړنې او شننې لاندې ونیوله چې دادی دیوه کره پوهنلیک په بڼه یې ددفاع لپاره زموږ مخې ته ږدي .

دغه دماسترۍ پوهنلیک یوه وېره، سریزه او یوه کېښکلې پایلیزه هم لري چې په سریزه کې دسکالو پر موخه ، ګڼه ،څیړندود او کار دود رڼا اچول شوې او په پایلیزه کې هماغه غوره ټکي په نښه شوي دي چې ددغه پوهنلیک نوښتي اړخ زیاتوي .

ښاغلي ارزو مند په خپله دغه څېړنه کې له ګڼو ماخذونو څخه ګټه اخیستې او له دې سره یې ټول هغه اړونه (نورمونه) پرځای کړي دي چې نومهالنۍ بیبلوګرافي یې غوښتنه کوي .

دپایلیکونو دزاړه دود پرځای یې دننه په متن کې دریفرنس په توګه پرلیکوال او مخګڼې بسنه کړی او دکتاب پای ته یې بشپړ اخځلیک په الفبایي اوډون سره کښلی دی .

زه دلارښود استاد په توګه دښاغلي ارزومند دغه پوهنلیک له هره پلوه لوړ ارزوم او دماسترۍ دپوړۍ لاسته راوړلو لپاره یې بسیا بولم .

دکاندید دلازیاتو پوهنیزو ، څېړنیزو ، بریو او بریاوو په هیله .

په درناوي

پوهاندډوکتور مجاوراحمدزیار
دژبپوهنې او ادبپوهنې استاد
وږی ۱۳٦۹

نظريه !

دپښتو ژبې دنظم کلاسيک ادبي ژانرونه دپښتو ژبې دنظم په لوی سمندر کې داسې يوه په زړه پورې موضوع ده چې دپښتو ژبې او ادب ډير ارزښتناک او په زړه پوری څپرکي جوړوي .
ښاغلي محبوب شاه ارزومند نوموړې موضوع دماسترئ دتيزس دليکلو لپاره غوره او په زړه پورې ګڼلې او دځانګې له خواهم دغه موضوع منل شوی وه .
دغه اثر يوه سريزه ، دوه څپرکي او يوه نتيجه لري چې په پای کې يې ماخذونه په معياري بڼه راغلي دي .
په لومړي څپرکي کې ادب ، دادب ډولونه او ادبي نومونې ترسرليک لاندې بېلابېل ادبي تيوريکي مسايل ښودل شوي دي .
په دويم څپرکي کې چې دليکنې اصلي او اساسي برخه جوړوي دپښتو نظم دخاصې تاريخي دورې دنظم په جوړښتونو (شکل او محتوا) باندې په هر اړخيزه توګه رڼا اچول شوې ده . دکلاسيک نظم دژانرونو دا ار دځيړنې ارزښتناکه ښکارندويه ده .
څنګه چې ارزومند دننګرهار پوهنتون استاد دی نو له ډيرو ستونزو سره يې خپل اثر دماسترئ د دورې په ټاکلې موده کې په برياليتوب سره بشپړ کړی دی ، هلې ځلې او کار يې دستاينې او تائيد وړ دی .
دلارښود استاد غوره نظريې يې ترلاسه کړي دي . زه هم دغه اثر په خپل وار سره دماسترئ دتيزس لپاره بشپړ او ارزښتناک
کار بولم .
دده د لابرياليتوبونو په هيله .

پوهندوی دکتور زرغونه زيور(رښتين)

نیولیک (فهرست)

سریزه
الف :-لومړی څپرکی : ادب ، دادب ډولونه او ادبي نوموني
١- دادبیاتو تعریف او پېژندنه .
٢- دادبي زېږونو ډولونه .
٣-دپښتو کلاسیک ادبي اثارو ته لنډه کتنه .
٤- نظم څه ته وایي .
٥- دشعر لنډتاریخي سوابق او څرنګوالی .
٦- دشعر تعریف .
٧- کلاسیک ، مانا، مفهوم او پېژندنه .
٨- دپښتو ادبیاتو دریځ په کلاسیک پېر کې .
ب :- دویم څپرکی : دپښتو ژبې دنظم کلاسیک ژانرونه .
١- بوللــــه (قصیده).
٢- غزل.
٣- څلوریزه (رباعي) .
٤- پاړکی (قطعه) .
٥- دوه ییز (مثنوي).
٦- څلوریز (مربع) .
٧- پنځیز (مخمس) .
٨- شپږیز (مسدس) .
٩- او ییز (مسبع) .
١٠- نهه ییز (متسع) .
١١- لسیز (معشر) .
١٢- مستزاد .
١٣- ترجیع بند.
١٤- ترکیب بند .
١٥- دپښتو کلاسیک نظم مانیز ډولونه .
١٦- دموضوع له پلوه دنظم ډولونه .
i. اخلاقي شعرونه .
ii. وصفي شعرونه .
iii. قصصي شعرونه .
١٧- پایلیزه (نتیجه) .

سریزه :

دعلمي او ادبي اثارو دلیکنې په برخه کې دترمینالوجیو (اصطلاحاتو) څرګندول او پیژندل په تېره بیا دماسترۍ دتیزس او د ډاکټرۍ د ډستریشن dissertation په وخت کې دیوه غوره علمي څېړنیزې اړینې په توګه ګڼل شوی او منل شوی دی . له دې امله دماسترۍ او ډاکټرۍ دوروستي سمستر زده کوونکي دتیزس یا دستریشن په لیکلو کې دې ته اړ ایستل شوي دي چې نوموړو زده کوونکو دیوې علمي اړینې په توګه دخپلې پاڼې (مسلک) سره برابر دیوې ځانګړې موضوع په روښانولو او څرګندولو کې یې څېړنه وکړي او خپل تیزس یاډیستریشن بشپړ کړي .

دهمدې اړتیا له مخې ماته دپښتو ژبې او ادب څانګې له خوا ددې څانګې سره دمفاهیمې په نتیجه کې دماسترۍ دتیزس دلیکلو لپاره دا دنده را وسپارل شوه چې دپښتو ژبې دکلاسیک نظم دژانرونو په برخه کې ددې څانګې دپیاوړي استاد ښاغلي پوهاندمجاور احمدزیار په لارښوونه څېړنه وکړم .

ترکومه ځایه چې په دې برخه کې دڅېړنې مواد ترلاسه شو ترهغې، او هم دخپل لارښود استاد ښاغلي زیار په اغېزمنو لارښوونو مې پردې اثر څېړنه پیل کړه .

دڅېړنې په بهیر کې راته جوته شوه چې دادبي موضوع ګانو په هکله څېړنه ستونزمن کار دی چې ډېر غور او پلټنه غواړي په تیره بیا د ادبي ترمونو (نومونو) په برخه کې دغه ستونزې خورا زیاتې دي ، دبیلګې په توګه یو ادب څېړونکی دخپلو څېړونو په پایله (نتیجه)کې دې ته اړ دی چې دمنلې ډلبندۍ له مخې ادبي اثار پر دریو ډولوونو وویشي ، ایپیک (داستاني) ، لیریک(غنایي) او ډرامتیک (تمثیلي) . چې هریو ډول یې پر ډولونوویشل کیږي ، لکه ډراماتیک ډول چې درې ډوله لري :

تراژیدي ، کومیډي ، اومیلو ډرامه او یاهرشکل او ډول پرژانرونو ویشي لکه غزل چې په تصوفی ، اخلاقي ، عشقي او نورو ژانرونو ویشلی کیږي .

دادبیاتو په یوه قاموس کې ادبي ژانرونه پرتراژیدي ، کومیډي ، ایپیک او لیریک ویشل شوي دي .

په همدې ډول ځیني ادبپوهان او ادبي کره کتونکي په خپلو منځو کې دنظر یوالی نه لري ، دساري په توګه ځیني ،د ادبي مکتب او ادبي میتودونو ترمنځ توپیر نه کوي او ځیني بیا برعکس نظر لري ان دشعر دپیژندنې او تعریف په اړه هم دادب پوهانو ترمنځ دنظر یوالی نه شته . په دې برخه کې معیارونه تاکلی برید لري .

دژانر دکلیمې په برخه کې ویل کیږي چې د ډول یا ځېل ، صنف او تیپ د (بیلګې) په مانا کارول کیږي . په دې

برخه کې دفلکلورپیژندنې ترسرلیک کابل مجله کې لیکل شوي :
دژانر اصطلاح زموږ دلیکوالو لخوا زیاته استعمالیږي او بحثونه پرې کیږي ، نو ښايي چې دغه اصطلاح یوڅه توضیح شي :
ژانر فرانسوي کلیمه ده چې په انګریزي کې دفرانسوي په شان تلفظ کیږي ، ژانر په لغت کې ډول ، صنف ، ټیپ (بیلګې) ته ویل کیږي . په ادبي کره کتنه کې ژانر دادبي اثارو پرجلا ټیپونو یا کته ګوریو دلالت کوي ، چې دجلا والي معیار یې فورم (شکل) یا تکنیک دی یا په بله ژبه ادبي ژانرونه دشکل یا تکنیک په اساس یو له بله بیلیږي ...))
(روهي : ۳۳-مخ۱۳۶۵) .
همدارنګه (دوست شینواري ۱۳۶۵،مخ۱۶۵) وایي : دادب تیوري کې ادبي انواعو او ډولونو مثلاً ډرامې ، رومان ، قصیدې ته ژانر ، نوع، قسم ویل کیږي .))
له پورتنیو څرګندونو څخه دې پایلې ته رسیږو چې ژانر دادبي اثارو جلا ټیپونه دي ، چې دجولیز جوړښت له مخې یې برید ټاکل کیدی شي .
دسارې په ډول کله چې ادبیات په دریو ډولونو ، ایپیک (حماسي) ، لیریک بدلې(غنایي) او ډراماتیک ویشل کیږي ، نو په دې هر یوه ډول کې نور ډولونه او ژانرونه چې هریوه یې دځانګړي جولې (شکل) درلودنکي دي ، راتلای شي.
لکه ادبي ټوټه ، ناول ، داستان ، رومان اونورچې دایپیک ډول له ادبي ژانرونوڅخه ګڼل کیږي همدارنګه قصیده ، غزل ، مثنوي ، قطعه ، ترجیع بند ، ترکیب بند او نور دلیریک یا بدلې (غنایي) ډول ادبي نظمونو له ډلې څخه دي او یاداچې کومیډي او تراژیدي، د ډرامې ډولونه او ژانرونه دي .
پورتني ادبي جوړښتونه (نظم دی که نثر)دجولې او تکنیک له پلوه دځانګړو او جلا ټیپونو او جوړښتونو درلودنکي دي ، چې دغه هره یوه جولیز جوړښت ته ژانر وایي .
ویلای شو چې په پښتو ژبه کې د کلاسیک نظم ژانرونه دهمدې جوړښت له څکې څخه برخمن دي . دغه ادبي ژانرونه دجوړښت او جولې له مخې دځانګړي ټیپ او بریدلرلو له مخې پیژندل کیږي . دپښتو کلاسیک ادبي ژانرونه چې دیوه ځانګړي تاریخي ادبیاتو څېړنه ده ،یوازې منځنی پیړی په بر کې نیسي. داخبره او څېړنه په دې مانا نه ده چې ګوندې له دې مهاله پخوا پښتو ژبه دادبي نوښتونو په ډګر کې څه نه لري . زموږ اوسنی څېړنه دپخوانیو ادبي څېړنو ادامه ده . یعنی دپښتو ادب داوسنی ودې

ځرنګوالی یوازې په اوسني مهال کې نه څېړل کیږي ، بلکې دپښتو ادب اوسنی وده او پرمختیا دتیر مهال او اوس مهال په تاریخي بهیر کې څېړل کیدای شي ، ځکه دپښتو ادب اوسنی وده دکلاسیک پېر او دکلاسیک پېر دادبیاتو وده او ځرنګوالی دلرغونې پېر داوړده تاریخي بهیر پایله ده .

دپښتو او دپښتنو دژوند له ځرنګوالي څخه ځرګندیږي چې پښتو ادب دبېلابېلو چاپیریالونو او مهالونو په اوږدوکې ډول ډول ستونزې ګاللي او ربړونو په تیرولو ، زموږ ترمهاله رارسیدلی او دیوه غوړیدلي ادب بڼه یې ځانته غوره کړې ده .

په لومړنیومهالونوکې دپښتو ادب بنسټ دنړی دنورو هېوادونو په څېر دټول ولس له خوا ایښول شوی چې دزیږونې او نوښت ویاړ یې په ځانګړو افرادو نه بلکې ټولنې او ولس پورې اړه لري . دټولنې دودې او پرمختیا په پایله (نتیجه) یعنی دمهال په تیریدو سره ادبي نوښتونه او زیږونې جلا جلا ځانګړتیاوې غوره کوي او په ځاني (انفرادي) توګه له ټولنیز ژوند څخه دهغو ازمایښتونو په مرسته چې دټولنیز ژوند په بهیر کې شاعرانو او دهنري اثارو دزیږندویانو په برخه کیږي دنویو ادبي او هنري اثارو په زیږونه اوهڅونه لاس بری مومي .

دپښتو ژبې دشاعرانو او لیکوالو دغه هنري او ادبي بریاوې هم په لرغونو او هم په کلاسیک پېر کې خورا زیاتې بیلګې لري . دنظم په برخه کې داسې ښکاري چې په لرغونو پېرونو کې دنظم زیات ډولونه دپښتو ژبې په وګړنیو وزنونو یعنی سیلابونیک وزن کې ویل شوي دي .

مګر د دیواني شعرونو په رامنځته کیدو سره چې په منځنی پیړی کې یې دلومړي ځل لپاره په پښتو ژبه کې یې ویاړ ملا ارزاني په برخه شوی، پښتو شعرونه او نظمونه دجولیز جوړښت له امله عربي او فارسي نظمونو او شعرونو ته نږدې کیږي . په دی پېر کې لیکني ادبیات چې په خپله دشاعر له خوا لیکل شوي، هم رامنځته کیږي . ماهم په کلاسیک پېر کې چې ددیواني شعرونو او نظمونو ددودیدو مهال دی ، خپله څېړنه دنظم په برخه کې ترسره کړې ده .

ددې اثر په بشپړیدو کې له پوهاند زیار څخه مننه کوم ، ځکه نوموړي دیو زړه سواند استاد په توګه په ډیرې مهربانی اوپراخه تندہ دهغو ستونزو په اوارولو کې له ماسره مرسته کړې چې ورسره مخامخ کیدم ، که څه هم دغه اثر به له نیمګړتیاوو څخه ډک اثر وي خو بیاهم هیله لرم چې په کلاسیک پېر کې دنظم دادبي ژانرونو په برخه کې په زړه پورې مطالب ولري .

په درنښت

محبوب شاه ارزومند

لومړی څپرکی

الف : ادب ، دادب ډولونه او ادبي نومونې :

١- دادبیاتو تعریف او پیژندنه :

ددې خبرې یادونه په کارده چې ادبیات یوه ټولنیزه ځان خبري (خوداګاهي) ده چې ددې پدیدې اومه مواد ژبه ده . ژبه یوه ټولنیزه پېښه ده چې په ټولنه کې دانسانانو دکار په پایله (نتیجه) کې رامنځته شوې ، په ټولنه کې یې وده کړې او دټولنیز ژوند په اوږده بهیر کې دودې او بشپړتیا بېلابېل پړاوونه یې تیر کړي دي .
ادبیات له ژبې سره نه شلیدونکی اړیکې لري . دا چې ژبه په ټولنه کې ژوندی ده او له ټولنې دباندې شتوالی ممکن نه دی ، همدارنګه ادبیات هم له ټولنې او ټولنیز ژوند سره نه شلیدونکې اړیکې لري . له دې ځایه ویلای شو چې ادبیات دټولنیز شعور یوه برخه ده .
دهر ولس ، ملت او خلکو ادبیات په ټاکلي تاریخي پوړ کې دټولنیزو ، اقتصادي او سیاسي شرایطو تراغېزې لاندې رامنځته کیږي . چې په دې ډول سره ادبیات له ټولنې او ټولنیز ژوندڅخه دباندې څېړل کېدای نه شي .
دادبیاتو موضوع انسان او دټولنیز ژوند څرنګوالی دی .
یو ادب پوه دادبیاتو دپیژندنې او تعریف په برخه کې داسې لیکي : ((ادبیات په شکلو الفاظو او کلیمو دیوه ولس دافکارو وروستنۍ او عالي افاده ده ، چې دودې او انکشاف ارګانونیک دوام یې مهم خصوصیت دی . او له ګړنې (شفاهي) او لیکنې (تحریري) عنعنې بېلوي)) (جاج لیکچرنوت)
داچې ادبیات په ټولنې پورې اړه لري او دټولنیزژوند په څلونه (انعکاس) کې ستره اغېزه لري نو ویلای شو چې دټولنیزژوند په بهیر کې له ټولنیزو بدلونونو سره سم بېلابېلې بڼې غوره کړي دي . کله یې مخې ته ستونزې پیداشوي او کله دا ستونزې له منځه تللي او د ودې اوپرمختګ په لور یې اوچت ګامونه پورته کړي دي .

خودا څرګنده ده چې ادبیات دټولنیز ژوندپه اوږده بهیر کې دنورو ټولنیزو پدیدو په څېر د اوړون او بدلون څکې

يې ليدلي دي . دهرې ټولنې او ملت ادبيات دځانګړي تاريخ درلودونکي دي ، چې دټولنيزو بدلونونو نښې په کې ځليږي .
حبيب الله ، جاج وايي : (... دهر ملت ادبيات ځانته تاريخ لري چې مضمون يې دملي شعور تدريجي تکامل دی . له تاريخ نه يې مراد دادی چې دتدريجي تکامل دعلمي قانون مندی له مخې ديو ملت ادبيات بايد داسې يو له بلې څخه راوتلې مختلفې دورې ولري ، چې داخلي ارګانيک او سيستماتيک دوام او انکشاف يې په کې څرګند وي . او هره وروستنۍ دوره يې په نسبي توګه تر مخکنۍ دورې بشپړه او دفکري مضمون په لحاظ نوي وي .))
دپورتنيو څرګندونو له مخې ويلای شو چې : ادبيات ديو ولس او ملت دټولنيز شعور يوه برخه ده او انسانان ددې شعور په وده او بشپړتيا کې په بېلابېلو تاريخي پېرونو کې دټولنيز ژوند له څکې څخه برخمن دي . دهرې ادبي پديدې او ژانر زيږنده دټولنيز ژوند له هستې څخه دی او ادبيات ، ادبي اثار او ادبي ژانرونه خپل سرې پديده نه ګڼل کيږي ، بلکې دټولنيزې هستۍ زيږنده ده او ددې ټولنيز تاريخي بهير پايله (نتيجه) بلل کيږي .
له دې ځايه ويلای شو چې ټول ادبي نوښتونه او اثار دتاريخ په اوږدو کې په بېلابېلو مهالونو او پېرونو کې راټوکيدلي دي . دهنري اثارو زيږندويان دخپلو هنري اثارو په را زيږونه کې له ټولنې او ټولنيزژوند څخه اغېز من شوي او دخپلو هغو ازمايښتونو په مرسته چې ددې ژوند په بهير کې ترلاسه کړي دي ، دهنري او ادبي اثارو په زيږونې پيل کوي . ځکه ادبيات په يوه ټولنه کې ديوه ځان خبرې پېښې په توګه کړنه کوي ، او دټولنيزژوند په ځلونه کې دتاريخ په بېلابېلو پوړيو کې دجولې (شکل) او منځپانګې (مضمون) له پلوه د ډولونو او ژانرونو په زيږونه کې دودې او بشپړتيا لاره وهي . ادبيات او ادبي ژانرونه داوږده تاريخي بهير پايله ده .
ددې ټولو ادبي نوښتونو او زيږونو سرچينه ټولنيز ژوند دی .
د ادبياتو د ډولونو او ژانرونو په برخه کې داداب تيوري اساس اېښودونکي وايي : ادبيات په عمومي ډول دتاريخ په بهير کې له دوو خواوو څخه څېړل کيږي چې يو يې ميتود او سبک دی او بل يې شکل او مضمون يا دفورم دجوړښت او دافادې دطرز په لحاظ ، نوعه ، ډول او ژانر باندې ويشل شوی دی)) (دوست شينواری : ۱۳٦٥،۱٦٥ مخ) .

ادبیات ټولنیز واقعیتونه دهغو انځورونو په مرسته ځرګندوي ، چې دژبې په وسیله جوړیږي او بې له انځوره، کیدون نه لري .

٢- دادبي زيږونو ډولونه :-

ادبي اثار دتاريخ په اوږدوکې په بېلابېلو ډولونو اوژانرونو وېشل شوي ،چې هره يوه يې دځانګړي تکنيک او جولې درلودونکي دي. په دې برخه کې دوست شينوارى وايي : په ډير لرغوني وخت کې ټول ادبي اثار په دريو کټه ګوريو : رزمي (حماسي يا ايپيک) ، بزمي يابدلي (لېريک) او ډراماتيک ويشل کيدل .

داويش په دې بنا ووچې ليکوال دژوند يو اړخ دطبعيت يوې خوا او دتفکر او احساس انعکاس او تصوير ته له کومې لارې وروړاندې کېده .))

همدارنګه نوموړى دپورتني ادبي وېش په برخه کې په لاندې ډول ځرګندونه کوي : رزمي (ايپيک) لاره دانځورګر په نسبت دبهرنۍ نړۍ دهنري ايجاد اساس وو.

بزمي تصوير دهغه شاعرانه تفکر او احساس انعکاس وو چې هنرمند ته دژوند او طبعيت ديوې پېښې په اثر راپيداکېده .

ډراماتيکي طريقې په داسې حال کې چې په بزمي توګه يې دبېلابېلو عامو څېرو ، کرکترونه افاده کول او په ارګانيکه توګه دلومړي دواړو تواميت برابرول . په بل عبارت حماسي انځور په سندرو ، کيسو ، دحيواناتو په کيسو ، په قصيدو ، داستانونو ، لنډو کيسو ، رومانونو او هنري يادښتونو کې بزمي انځور په سندرو ،غزلو ، چاربيتو حتى ساندو او حجوو کې او ډراماتيکي انځور دتراژيدۍ ، کوميډي ډرامې (په محدودمفهوم) فکاهياتو او نورو کې منځ ته راځي (دوست شينوارى ١٦٥،١٣٦٥مخ)

همدارنګه ددې ادبي وېش او کټه ګوريو دځرنګوالي په هکله چې دجولې ياشکل او دمنځ پانګې يا مضمون له پلوه دهنري او ادبي اثارو په ژانرونو او ډولونو پايله مومي په ادبي فنونو کې داسې ليکل کيږي ، چې دهغې ليکنې پښتو ژباړه کټ مټ ليکل کيږي .

شکل او منځ پانګه په ځانګړې توګه په هنر کې د ډير ارزښت درلودنکې ده . دلته هم لومړيتوب منځ پانګې ته دى ،ځکه شکل چې دډولونو او ژانرونو په څېر رامنځته کيږي په خپل وار سره دارزښت درلودنکى دى په دې ډول دجولې دمطلق کولو پايله فورماليسم دى . دنوي والي اصل په منځپانګه کې دى مګر طبعي ده چې په منځپانګه کې نوښت ناچار دجولې نوى والى له ځانه سره لري .)) (قويم :٢٤،١٣٦٣مخ)

و- ي بيلنسکي درې ډوله بديعي ادبيات په ګوته کوي .

١- حماسي ادبيات يا ايپيک .

۲-غنايي ادبيات يا ليريک .
۳- ډرامي ادبيات .

دهنري ادبياتو په جولې کې چې دادبي اثارو تکنيکي خواوې بلل کيږي ، دهنري او ادبي اثارو زيږندويان ډول ډول ټولنيزې منځپانګې (مضمونونه) ځايوي ، که څه هم دغه زيږونې په بېلابېلو جولو کې راڅرګنديږي چې دځانګړو بريدونو او پرنسيپونو درلودنکي وي چې دغه جوليزو ځانګړتياوو ته ادبي ډول او ژانرونه وايي . دهنري ادبياتو نوښتګران او زيږندويان په هرمحل کې ددې فن استادان او ماهران دي چې دځانګړو استعدادونو ، ذوق اوسليقې له مخې دهنري بديعي اثارو په زيږونه ، نوښت او پيداکوونه پيل کوي چې دډول ډول ادبي ژانرونو د راپيداکېدو سبب ګرځي .

دادبي اثارو ځانګړتيا انځور او تمثال دی چې دادبي اثارو په جولې او منځپانګه کې راڅرګنديږي .

د(بحثهای درزمينه ادبيات ، موضوع و انواع کتب های ادبي) کې ليکلي: دادبي اثارو منځپانګه دجولې په واسطه راڅرګنديږي . جولې په حقيقت کې داسې وسيله ده چې داثارو منځپانګه دهغې په واسطه څرګنديږي . (قويم :۱۳٤۹،سريزه ، ب) .

په پورته ډول دادبي اثارو په جولې کې دادبي ډولونو د زيږيدنې په اړه موضوعات راڅرګند شول . ددې مطالبو اړينه داوه چې پوه شو، پښتو ادب د پښتون ملت او ولس دټولنيز ځانخبري (شعور) ديوې برخې په توګه ددې ولس په تاريخي بهير کې دودې او بشپړتيا لاره وهلې او په دې تاريخي بهير کې د ډول ډول ادبي اثارو په زيږونه بريالی شوی دی . ددې ولس د اوسمهال ادبيات دتېر مهال منطقي دوام دی ، په همدې اساس دکلاسيک پېر ادبي اثار او ادبي زېږونې دلرغوني پېر منطقي ادامه بلل کيږي .

په کلاسيک پېر کې دپښتو ادب پر ادبي ژانرونو او په ځانګړې توګه دنظم پر ژانرونو خبرې کول ددې مهال له کلتوري نورمونو او ټولنيزو ارزښتونو نه دباندې نه څېړل کيږي . ځکه ديوه ملت ادبيات دهغه ملت دتاريخي ودې او انکشاف هنداره ده . له دې امله ويلای شو چې دکلاسيک پېر د ادبي ژانرونو څرګندول دهمدې پېر داقتصادي ، ټولنيز او سياسي شرايطو زېږنده ده . او له دې شرايطو څخه يې دباندې څېړل ممکن نه دي .

په لنډه توګه ويلای شو چې ددې پېر او مهال دشاعرانو او ليکوالو ادبي زېږونې او نوښتونه ځانته ټولنيز ارزښتونه لري چې ددې پېر دټولنيز ژوند پرڅرنګوالي ډېره لګوي او ادبي اثار، ددې پېر دژوند ډول اوڅرنګوالی په خپلو ډولونو او ژانرونو کې څرګندوي . ددې لپاره چې موضوع مو روښانه کړې وي اړينه ده چې ددې

مهال پر ادبي څرنګوالي پـه لنډه توګه یو ځغلنده نظر واچوو .

۳- دپښتو کلاسیکو ادبي اثارو ته لنډه کتنه :
دپښتو کلاسیک نثر او نظم چې دادبي اثارو غوره برخې دي دلرغوني پېر دتاریخي بهیر پایله ده ددې پېر ادبي اثار دپښتو ادبیاتو لویه ادبي پانګه او ددې ټولنې تاریخي ویاړ بلل کیږي .
دادبیاتو دنثر او نظم دواړه برخې دتاریخ پـه اوږدو کې ددې ملت دټولنیزو اوړونونو سره جوخت دجولې او منځپانګې لـه پلوه بدلون او اوړون موندلی او هرمهال ، ددې ولس دټولنیز شعور دیوې برخې پـه ځلونه کې رول لوبولی دی .
پـه عمومي ډول ادب پر نظم او نثر وېشل کیږي : دختیځ خلک منظوم ادب ته شعر هم وايي چې ځیني بیا ځېنو نثرونو ته هم شعر وایي . نثر او نظم دادبیاتو دوې غوره او اساسي برخې دي چې پښتو ادب هم ددې ډول ادبي پانګې پـه لرلو ، ډیر شتمن دی اود ادبي ډولونو او ژانرونو پـه بېلګو سمسور باغ و بڼ لري .
- نثر اونظم دواړه دیو هېواد او ولس فرهنګي پانګې دي چې دادبیاتو غوره څانګې ګڼل کیږي . استاد قیوم قویم دپوهنمل راعي دوینا پـه اساس د (بحثهای در زمینه ادبیات موضوع ومکتب های ادبي) کې داسې وايي : ((دادبي ډولونو اساسي بېلګې دنثر ، شعر ، داستان او ډرامي ادبیاتو څخه عبارت دي . ګویا نوموړی داستان او ډرامه ، چې ما د دري نثر د ډولونو پـه بحث کې دپوهنوال نګهت دطرحو او لیکنو څخه پـه ګټې اخېستنې ، تر څېړنې لاندې نیولې وه . دنثر لـه ساحې څخه باسي .)) (قویم : ۱۳۴۹،۴۲مخ)
دپوهنمل راعي لـه لیکنې څرګندیږي چې نثر او نظم دادبي اثارو دوه اساسي او غوره خواوې دي . دپښتو ادبیاتو دتاریخ لـه څېړلو څخه جوتیږي ، چې د نظم او نثر ادبي ډولونه دنړۍ دنورو هېوادونو پـه څېر دلیک او کتابت راپیداکېدو سره سم پرې غږیدلای شو . داڅرګنده ده، کله چې لیکني اثار نه وي رامنځ تـه شوي ددې اثارو پرڅرنګوالي باندې خبرې کول ګران کار بریښي .
څرنګه چې پـه پښتو ادب کې لیک وروسته دود شوی نو څرګنده ده چې لیکني ادبیات یې هم وروسته پیل شوي دي .
پـه پښتو ادبیاتو کې ترلیکني ادبیاتو دمخه ولسي ادبیاتو شتوالی درلود ، چې سینه پـه سینه دمهالونو پـه اوږدو کې ددې ولس پـه خولو کې سیمه پـه سیمه ګرځیدلی او تردې مهاله رارسیدلی دی . ولسي ادبیات لـه هغه ځایه

چې خوله په خوله د پښتني ولس په کورونو ، حجرو ، ديرو ، کليو او باندو کې دخلکو په خوښی ښادی او نورو دودونو کې دګډون په لرلو سره شپې ورځې تيرې کړي دي نو ارومرو امکان لري چې ددې ادب پالونکي ولس دغه ادبي ژبنی پانګه به يا له منځه تللې وي يا هيره شوې وي او ياڅه ناڅه بدلون او اوړون په کې راغلی وي . خو د ليکني ادبياتو په دود کيدو سره ددي ژبې ادبي مرغلرې د ورکيدو او له منځه تللو څخه څه ناڅه ژغورل شوي دي . ليک چې دپوهولو راپوهولو غوره برخه ده دنورو ټولنيزو پديدو په څېر ديو هېواد دکلتور ارزښتناکه برخه جوړوي . له نيکه مرغه دليک او کتابت دوديدل زموږ دهېواد ديوې کلتوري پېښې په څېر ددې هېواد دليکوالو او شاعرانو هنري نوښتونه او اثار ، تر يوې اندازې خوندي ساتلي دي . دليک رامنځته کيدل ديو هېواد او ولس دکلتوري پرمختيا نښه ده . داچې دټولنو دپرمختګ بهير سره ورته نه ده ، دليک پيدايښت هم چې دټولنو دپرمختيا يوه برخه ده ويلای شو چې دغه پېښه هم دټولو ولسونو ترمنځ د دوديدو له پلوه ورته والی نه لري . يعنی ليک په بېلابېلو هېوادونو ، ملتونو او ولسونو کې په بېلابېلو مهالونو کې دود شوی دی .

زموږ په هېواد کې دليک د دوديدو په هکله دامير کروړ ياد کې داسې ليکلي دي : ((يا خو په اصل کې پښتانه هغه پرګني دي چې تر زياتره ګاونډيو ولسونو يې ناوخته په ليک پيل کړی او نن هم لا ډيره فيصدي له دې ټولنيز ضرورت څخه د استغنا احساس کوي . ددې خبرې يوازينی تاريخي عامل دتوليد هغه کوچنی او کليوالي طرز دی چې پښتون يې په خپل ژوند راضي ساتلی او دليک دپروسې ضرورت يې ځنډولی دی . له همدې جهته دپښتو د کتبي ادبياتو وثايق چې د دې ژبې دپراخې ادبي زمينې له موجوديته حکايت وکړي په لږه اندازه ايجادشوی دی ... همدارنګه وايي چې : دسيمې دتاريخ تر هغو شرايطو لاندې چې پښتون دخپلې مالداری په ژوند کې خوشاله ساتي ، پښتون دې درجې ته ونه رسيده چې دځان لپاره دليک او کتابت سمبولونه منځ ته راوړي . خو کله چې داژبه ليک ته اړه شوه نو همدا وخت دعربي او پارسي ژبو دذهني او سياسي نفوذ په ساحه کې دننه ، سمدستي دهغو ژبو دتياري او چمتو وسيلې څخه استفاده پيل کړه ...)) (نوميالي : ۱۳۶۲،۴۸۵-۴۸۶ مخ) .

دا وو دپښتو ژبې دليک ځرنګوالی چې په دې ډول سره دپښتون ولس له خوا کارول شوی دی ، نو ځرګنده ده چې په داسې يو حالت کې دپښتو ژبې ادبي پانګې به په څه ډول کټ مټ له ورک کيدو څخه ساتل شوې وي . همدارنګه په پښتو ژبه کې دنظم دويلو دود دنثر تر ليکلو لرغونی

تاریخ لري . په پښتو ژبه کې دنثر خوا خورا کمزورې ده او دنظم په برخه کې ادبي بېلګې ډېرې زیاتې دي مګر دنثر په برخه کې ډېرې لږې بېلګې لرو . دپښتو نثر ته دکره کتنې په اثر کې داسې وایي : ((پخوانو خلکو خو نثر نه دی لیکلی او هغه چاچې کښلي هم دي هغه خونیم نثر ګڼل کیږي او دشعر دسجعې او قافیې لحاظ په کې شوی دی. تر ۹۰۰ هـ دمخه دنثر نمونې ډېرې لږې دي . (حبیبي : ۱۳٦۰، ۳ مخ).

په دې اساس دنظم په برخه کې ادبي ډولونه زیات دي چې دنظم دا ډولونه او ژانرونه هم په کلاسیک اوهم په لرغونو پېړونو کې ډېرې بیلګې لري . مخکې مو یادونه وکړه چې دلیکني یا دیواني ادبیاتو څخه مخکې ولسي ادبیات تاریخي مخکې والی لري ، چې په ولسي ادبیاتو کې هم بېلابېل ډولونه او ژانرونه شته چې بیلګې یې خورا زیاتې دي . په کابل مجله کې داوسني ازاد پښتو شعر ... ترسرلیک لاندې لیکي : ((دپښتو لیکنی شعر لومړي پیلامې هم زیاتره ولسي رنګ لري او دلوبو ، بګتیو ، بدلو او ځینو سروکیو غوندې په نیم اوازو کالبو کې راڅرګندیږي : (زیار : ۱۳٦۷، ۱۲ مخ).

په پښتو ژبه کې دپښتو شعر پیلامه له ولسي ادب څخه ده . همدارنګه دغه ډول ولسي شعرونه چې نیم ازاد شعرونو ته ورته دي دامیر کروړ داتمې هـ ق څخه تراوسه دوام لري.

تر دې ډول شعرونو راوروسته قافیه وال چې دیواني شعرونه بلل کیږي پیل شوي دي . دیواني شعرونه چې دعربي او پارسي په تقلید په پښتو کې دود شوي دي . په بېلابېلو قالبونو کې راڅرګند شوي دي . دپورتنۍ موضوع په ارتباط په ((پښتو شعر څنګه جوړیږي ...)) اثر کې پوهاند زیار وایي : له دیواني شعرونو څخه موخه هماغه شعرونه دي چې دعربي او پارسي شعر په پښتو ، بېلابېلو کالبو (غزلو ، بوللو ، دوبیزو،دریزو ، څلوریزو ...) کې کښل شوي او کښل کیږي ، هغه هم له یوې نیمې ((مصنوعي)) بیلګې پرته عروضي نه ، بلکې په سیلابوتو نیک تول کې . داهم اړینه نه ده چې هغه دې ((دیواني)) کچې او بڼې ته ورسیږي . دیوان جوړونه دپښتو ادب تاریخ له ((منځني)) پېر سره رانښلوي چې لومړی ویاړ یې دارزاني په برخه ده . (زیار : ۱۳٦۹، ۷٤ مخ) .

په پښتو ژبه کې د دیواني اشعارو پیل له ارزاني څخه شوی . په دې پیر کې دپښتو ژبې نورو شاعرانو په بېلابېلو کالبو کې په دیواني ډول دشعرونو او نظمونو په ویلو پیل کړی دی . دغه ټول نظمونه دعربي او پارسي ادب په تقلید سره په پښتو ادب کې دود شوي دي او تر

ننه پوري دادود دپښتو ژبي په ادب کي روان دی . دکلاسيک پېرزيات نظمونه او شعرونه دعربي او پارسي ادب په څېر جوليز جوړښت لري ، چې وروسته به په ټولو ډولونو او ژانرونو باندې اوږدې خبرې وکړو .

٤- نظم څه ته وايي :

دعميد په فرهنګ کې دنظم لغوي مانا په هکله داسې څرګندونه شوې : ((پسولل ،اوډون- دمرغلرو پييل ، د نثر خلاف له موزون او قافيه والې وينا نه مراد دی .)) (حسن عميد: ۱۳۵۰، ۱۰ مخ) .

نظم په لغت کې دمرغلرو پييلو ته وايي او په ادبي اصطلاح کې هر کلام چې وزن او قافيه ولري نظم بلل کيږي .

په پښتوژبه کې نظم پر دوو برخو وېشل شوې چې لومړنۍ برخه يې فلکلوري يا ولسي نظمونه دي لکه لنډۍ ، نيمکۍ ، ناري ، چاربيتې ، ببولالې ، او نور...

دويمه يې هغه نظمونه دي چې په پښتو ، دري او عربي درې واړو ژبو کې دګډې قاعدې او جولې له مخې ويل کيږي او هغه بوللې (قصيدي) غزل ، مثنوي ، رباعي ، قطعه او نور دي .

٥- دشعر لنډ تاريخي سوابق او څرنګوالی :

شعر دهنري ادبياتو يو توکی دی چې ژبنی هنر بلل کيږي . شعر دادبياتو ديو توکي په څېر دټولنيز شعور ديوې برخې په څلونه کې کړنه کوي . له دې امله دغه ژبنی هنر دهنر دنورو ډولونو اوجوليو په څېر دتاريخ په بهيرکې ديوه ټاکلي تاريخي پوړ تر شرايطو لاندې رازيږيدلی او دټولنيز ژوندانه په بهير کې د ډول ډول اوړونونو او بدلونونو تراغيز لاندې راغلی او بيلابيلې جولې يې غوره کړي دي . پښتو شعر په پښتني ټولنه کې دلرغوني تاريخ په لرلو، ددې هېواد او ملت دټولنيزې ځانخبرې پېښې په څېر کړنه کړې او دتاريخ په اوږده بهير کې ځانته ځانګړې جولې نيولې دي .

دهرې ټولنې دادب پيل په شعر او شاعری سره دی . دليک او کتابت له رامنځ ته کيدو مخکې هم ځينو منظمو وزنونو او اهنګونو شتوالی درلود ، چې دهماغې ټولنې دشعر لومړني ګامونه بلل کيږي . په پښتو ژبه کې هم ددې ژبې دادب پيل همداسې دی . په پښتو ژبۀ کې ان په لرغونو پيړيو کې داسې نظمونه رازيږيدلي دي چې په ملي وزنونو سره برابر ويل شوي دي . دا ډول نظمونه چې ولسي سندرې بلل کيږي ، دپښتو دديواني شعرونو بنسټ جوړوي .

همدارنګه دتاریخ په اوږدو کې نه یوازې شعر او شاعرۍ ته دټولنې له خوا دښه والي او بدوالي په سترګه کتل شوي ، بلکې ډول ډول تعبیرونه ترې هم شوي دي ، دشعر دپېژندنې او تعریف په هکله تر ننه د ادب پوهانو ترمنځ دنظر یووالی نه لیدل کیږي . ددې پدیدې دڅرګندولو په برخه کې په بېلابېلو مهالونو کې ډول ډول نظریې وړاندې شوي دي .

دبیلګې په ډول ارسطو لومړنی سړی دی ، چې دشعر په برخه کې د اوږدو څېړنو په لړکې خپلې ټولې څرګندونې په خپل مشهوراثر ((پوطیقا پوټیري)) کې څرګندوي . دشعر په هکله دارسطو څرګندونې تراوسه پلویان لري ، سره له دې چې دشعر تعریفونه د ادبي کره کتونکو له خوا راټول شوي دي خو بیاهم له دې تعریفونو څخه داسې یو تعریف نه ترلاسه کیږي چې هغه ته جامع او مانع تعریف وویل شي .

دادبي بحثونو په اثر کې په دې هکله داسې ویل شوي : څوک وایي هغه موزون کلام دی چې دانسان په احساساتو او عواطفو کې تحریک پیداکوي . ځیني نور وایي هرکلام چې دغه کار کولای شي ، وزن او قافیه ولري او که نه ، شعر دی . څوک بیاوایي چې نه هرڅه چې په زړه اثر کوي او په انسان کې تعجب یاجوش او جذبه پیداکوي هغه شعر دی .

نو ددوی په نظر جهان ټول شعر دی چې سړی یې داسمان په ستورو او شفق کې، د ډکو او مستو سیندونو په څپو ، دګلانو او چمنونو په رنګ او طراوت کې ، دغرونو دلوړو ابشارونو په مستیو کې ، دبلبلو په شور ، دښکلو په ښایسته سترګو او نازونو کې ګوري . نه یوازې دا ،بلکې د مهجورو او ارزومندو په اوسیلیو ، د دردمندو په اه او فریاد ، دمظلومانو په ژړا کې هم شعري کیفیت موجود دی . (الفت :١٣٤٢، ١١ مخ))

همدارنګه شبلي نعماني په دې برخه کې داسې وایي : ((هغه تعریف چې د شعر او شاعرۍ په هکله په ادبي کتابونوکې شوی دی او دپوه او ناپوه دژبې پرسر دی ، هغه دادی چې وایي : موزونه وینا ده چې ویونکي په خپله اراده په وزن راوړې وي . لیکن باید پوه شو چې یاد شوی تعریف په حقیقت کې عامیانه اوسطحي تعریف دی . له دې امله اوس دغه مطلب بالکل حل شوی چې نه شو کولای په یوازې ډول سره وزن او قافیې ته شعر ووایو او حتی دپخوانیو په ویناوو کې هم ددې نظریو تائید باندې لارښوونې او څرګندونې شته دي .)) (شبلي نعماني : ١٣٣٥، ١٢ مخ) .

له دې پورتنیو لنډو څرګندونو څخه جوتیږي چې شعر او شاعري دیوې ادبي تاریخي پېښې په توګه دمهالونو په اوږدو کې په بېلابېلو ډولونو سره پېژندل شوي دي . له

همدې امله کوم تعريفونه چې بيلگې به يې وروسته راوړل شي يوله بل سره توپير لري . مونږ له دغو تعريفونو څخه ځيني غوره تعريفونه اخلو او په وروستى برخه کې هغه تعريف چې ډير پلويان لري او مني يې ليکو :

٦- دشعر تعريف : دشعر لغوي خوا دڅرگندولو په هکله عبدالباري اشنا ليکي : (شعر اصلاً عربي کلمه ده چې دشعور څخه ماخوذ او اخېستل شوې ده چې معنى يې پوهه او پوهيدنه ده ځيني گومان کوي چې دا کلمه له اره عربي ريښه نه لري او عربي به نه وي چې دوى يې دشير دکليمې معرب بولي چې په عربي ژبه کې د ((اواز)) او ((نغمې)) مانا لرله او مصدر يې شعور و ، خو ددې نظريې اساس احتمالي او خيالي دى مگر دعربي والي په برخه کې دنظريو زياتوالى شته .) (اشنا: ١٣٣٦، ٣٧ مخ) .

دشعر دلغوي خوا تر څېړلو وروسته ددې پديدې اصطلاحي تعريف هم دغور وړ دى . دشعر ځيني تعريفونه چې دادب پوهانو او دب پيژندونکو لخوا شوي دي له لرغونو مهالونو څخه ترننه خورا زيات دي ، چې دټولو تعريفونو راوړل به دلته له موضوع څخه وتلې خبره وي ، مگر ځيني تعريفونه به دبيلگې په ډول په لاندې توگه وليکو :

دشعر ځيني تعريفونه چې دعبدالباري اشنا د ادبياتو په اثر کې راوړل شوي دي په دې ډول دي :

شعر هغه موزون او مقتضي کلام دى ، چې په قصد سره وويل شي . شعر هغه موزون کلام دى چې دانسان په احساساتو او عواطفو کې تحريک پيداکوي . شعر يو خيالي قول دى چې دانسان په نفس کې انقباض او انبساط پيداکوي . شعر هغه قول دى چې داوريدونکي په زړه کې بې دهغه له اجازې ځاي نيسي . هرکلام چې دانسان احساسات په شور راولي او وزن و قافيه ولري شعر دى ، که نه، شعر نه دى . شعر ديو متاثر سړي دانفطلا تو نتيجه ده ، شعر دمتفکر انسان دعواطفو او احساساتو استاځى دى . شعر هغه خوندور کلام دى چې دانسان دعواطفو ، احساساتو او تخيل نماينده گي کوي اود اوريدونکو پر احساساتو تاثير اچوي ، نو که دا کلام وزن وقافيه يا نورې لفظي ښېگڼې ولري خو ښه ترښه او که هغه نه وي هم شعر دى او ددې ښېگڼو په نشتوالي يې شعريت ته خلل نه پېښيږي . (اشنا : ١٣٣٦، ٣٨ مخ)

له دې ټولو سره سره دشعر په باره کې پورتني تعريفونه اوس دادب پوهانو ترمنځ دمنلو وړ نه دي (مناسب تعريفونه نه بلل کيږي) . دشعر دتعريف په برخه کې دپښتو شعر څنگه جوړيږي اثر کې ليکي : ((نن سبا شعر په کره کېښکلي او اهنگيه ژبه د فکر وخيال عاطفي تړون دى يا ددغه پيژند (تعريف) .

نوښتګر اسماعیل خویي په خپله ژبه ((شعر گره خورده گی عاطفی اندیشه وخیال است در زبان فشرده واهنگین)) بلل شوی دی او په دې ډول څلورګوني رغښتي او بنسټيز رغنده توکي (متشکله اجزا) لري : فکر،خيال ، ژبه ، اهنګ (وزن) په دې توګه پښتوشعر په دغې رښتينې مانا نه يوازې تېر مهال بلکې تراوسه هم لاسم هڼه و زيږيدلی نه دی ، خو بياهم له نورو ژبنيو ټولنو سره په پرتليزه توګه شايي له تير مهاله تراوس مهاله پورې درښتيني پښتو شعر استاځي دلاس دګوتو له شمېره تيری ونه کړي ...)) (زيار : ۱۳۶۹، مقدمه ب مخ)

په پورتني تعريف کې شعر په کره کېښکلي او اهنګينه ژبه ، دخيال اوفکر عاطفي تړون بلل شوی دی، چې څلوګوني توکونه ژبه ، اهنګ ، يا تول (وزن) انګېر(خيال) او اند(انديشه) دشعر دمانی بنسټ جوړوي .

په پورته ډول دشعر په برخه کې دادبي کره کتونکو نظريې وړاندې شوې ،شايي شعر تر يوې اندازې پورې پيژندل شوی وي .

دنظم د ډولونواو ځرنګوالي په برخه کې هم زياتو ادبي کره کتونکو په بېلابېلو وختونو او مهالونو کې ځرګندونې کړي دي ، چې دټولو راوړل به يې بې ګټې وي ، خو يوازې دځينو پوهانو په نظريو بسنه کوو ، له دې نظريو څخه داسې ځرګنديږي ، چې شعر او نظم سره توپير لري . شعر دشعريت ارزښت لري ، لکه چې مخکې ذکر شو او دنظم ځانګړتياوې بېلې دي . شبلي نعماني هغه وينا ته چې مقفي او وزن لرونکې وي نظم وايي . مګر خوشحال خان خټک بيا همدې ډول نظم ته هم شعر وايي . نوموړی په يو شعر کې خپل نظر په دې مورد کې داسې ځرګندوي :

لکه غشي لره بويه تير انداز هسې شعرلره بويه شعر ساز
هميشه دزړه په لاس تله دوزن زيات وکم له وزنه يوتوری غماز
په تورآس دحقيقت ناوې سپره کا په سپين مخ پلو نيولی دمجاز
سل جلوې سل کرشمې سل مکېزونه په نظرکې يې شکاره دسترګوناز
دصنعت زيورپه سل رنګه ورپورې دتشبيه چندڼ چووه باندې طراز

خوشحال خان خټک په پورتني بيت کې له وزنه يو توری زيات غماز بولي او دشعر په سترګه ورته نه ګوري . په دې برخه کې (دپښتوشعر څنګه جوړيږي) اثر کې داسې

ښرګندونې شوي او دنظم او شعر داسې توپير کوي : (نني ادب پوهان او کره کتونکي دنظم او شعر ترمنځ يوتاکلی بريد ليکه کاږي او نور پردې بسنه راوړي چې (موزونه او مقفي وينا ده) ځکه هغه څه چې تر دغه سرليک راځي تش (نظم) دی او بس .
(زيار : ١٣٦٩، ب مقدمه مخ) .

په لرغوني کلاسيک پير کې زياتره شعرونه ان ټول شعرونه د وزن او قافيې لرونکي دي . له دې امله موږ په کلاسيک پېر کې دنظم د ډولونو او ژانرو په برخه کې دنظم کليمه کارولې چې دهغه وخت ټول شعرونه را اخلي .

زموږ اوسنی ليکنه او څېړنه چې دکلاسيک ادبي نظم دژانرونو دښوولو تر سرليک لاندې شوې ، ښرګنديږي ، چې ددې پېر او مهال دشاعرانو شعرونه پرسيلاب ، تون ، څپه او خج ولاړ دي او دبديعي او معنوي صنايعو کارول په کې زيات ليدل کيږي .

په دې پېر کې دپښتو ژبې نظمونه دتشبيه ، مجاز، استعارې ، کنايې، مقابله ، حسن تعليل ، مماثله ، مراعات النظير، عکس ، توريه ،تدبيع ، ټکي لرونکي ، بې ټکي ، رجوع ، جمع او تفريق ... او نورو په ګاڼه پسولل شوي دي .

ددې پېر نظمونه دجولې او منځپانګې له پلوه دوه ډوله نظمونه دي .

الف : دمنځپانګې له پلوه : پراخلاقي ، وصفي ، قصصي او نورو نظمونو ويشل شوي دي.

ب : دجولې له پلوه :

پرقصيده ، غزل ، مثنوي ، قطعه ، ترکيب بند ، ترجيع بند... ويشل کيږي .

ددې پېر دشاعرانو په ادبي نوښتونو او زيږونو کې پرجوليزو ډولونو سربېره دلويو لويو ادبي ، عشقي ، اخلاقي ، وصفي ، پند ، حکمت ، ويرنې ، هجوې او نور و سکالوو ډولونه په لوړه شاعرانه ژبه راوړل شوي او ښرګند شوي دي .

په پښتو ژبه کې دوه ډوله نظمونه شته دي چې لومړی ډول يې ولسي (فولکلوري) نظمونه دي ، چې دپښتو په وګړنې تول او وزن ويل شوي دي . لکه : لنډۍ ، نارې ، بګتې ،لوبې ، چاربيتې ، نيمکۍ او نور ...

دويم : دپښتو ژبې هغه ادبي نظمونه دي چې دپښتو عربي او فارسي ترمنځ دګډې پولې او بريد په لرلو کې ويل شوي دي . په دې ډول نظمونو کې چې دعربي اوپارسي پرقاعدې ويل شوي ، عربي وزن او تول ته نږدې ويل شوي دي ، چې ديواني اشعار هم بلل کيږي .

او هغه : غزل ، رباعي ، قطعه ، مثلث ، مربع ، مخمس ، مسدس، مثمن ، معشر ، مستزاد ، ترجیع بند ، ترکیب بند او نور ... دي.

دنظم ډولونه په تیر او اوس مهال کې شتوالی درلود چې وروسته به یې پر ډولونو او ژانرونو باندې څرګندونې وکړو .

۷- دکلاسیک ، مانا ، مفهوم او پیژندنه : دکلاسیک کلمه دنړۍ په ټولو پرمختللو ژبو او ادبیاتو کې په کار وړل کیږي . ددې کلیمې دلغوي خوا دڅېړنې په برخه کې ویلی شو چې دزیاتو ماناګانو درلودونکی دی ، خو په هغه ډول چې کلاسیک د مانا و له مخې پراخ میدان لري نو د ادبي اصطلاح په برخه کې یې هم پراخوالی په نظر کې نیول کیږي .

کلاسیک په اصطلاحي مانا سره ټولې هغه غوره ادبي زیږونې او بېلګې را اخلي چې دیوه هېواد ملي ویاړ او پانګه بلل کیږي .

دکلاسیک دلغوي خوا څرګندونې په برخه کې ادبي کره کتونکي ډیرې نظریې وړاندې کړي چې دځینو نظریې به په لاندې ډول ولیکو :

حبیب الله جاج لیکي : ((اصلاً دکلاسیک classical لغت په ډیرو معناوو استعمال شوی دی ، دالفت دلاتین له کلاسس classis دڅغلند ، ګړندي ، چست وچالاک ، بهول او بهیدل څخه مشتق شوی دی ، خو په لومړي سر کې دپیاده قوې land army – په معنی کاریدله . په ډیرو لرغونو وختونو کې یې د رومي لښکر و دډیر لوړ ګروپ دمخکښ او لومړۍ درجه رتبې معنی لرله . دا مخکښ صف هغه بډایان وو چې وسلې ، تورې ، ډالونه ، زغرې او نور جنګي لګښتونه یې په خپلو پیسو برابرول . داګروپ دلښکر هستوي ډله وه .

وروسته بیا له classis څخه د classic لغت مشتق شو او دلارښود تبعه leading –citizens مانا یې لرله . څه موده وروسته دروم امپراطورۍ په طلایي عصر کې دا کلیمه په نورو کسبونو هم اطلاق شوه .

Classicus-scriptor یې لومړي درجه لیکوال ته وویل چې دانګلیسي ژبې first-class writer معادله ده ، کله چې درنسانس هیومنستانو لرغوني یوناني او رومي ادبیات راژوندي کړل او دهغوی هنر یې بیا باب کړ او تر پخوا یې زیات اهمیت ورکړ ، نو لومړي درجه لیکوال یا کلاسیک لیکوال هماغه دپخواني یونان او روم دیوې ځانګړې دورې لیکوال و .

بیا نو چې دلیکوالو دلیکنو معیارونه او سبکونه پراخ او مختلف شول دکلاسیکو لیکوالو ، کلاسیکو ادبیاتو او

کلاسیک هنر کلیمې هم دلوړي درجه لیکوالو ، لوړي درجه ادبیاتو او لوړي درجه هنر په مانا استعمال شوې او دا هغه ادبیات او هغه هنر دی چې دخپل لوړ ماهیت له امله په هر کلتور کې خپل نسبي ارزښت تل ترتله ساتي .
په پای کې وایي : کلاسیک ادبیات هغه ادبیات دي چې نه زړیږي او په هر وخت کې معاصر وي ، هر وخت او هرځای ، دهرچالپاره ارزښت لري او پروړئیني عملي ژوند او انساني فکر باندې مستقیمه اغېزه کوي .
همدارنګه دادبي څېړنې په اثر کې په دې برخه ک لیکي :
((کلاسیک په مفرد شکل معمولاً هغو ادبي اثارو ته ویل کیږي چې په ټولو تاریخي دورو کې دخپلو عالي اوصافو او ممتازو وجوهاتو له امله دهرچا له خوا ستایل شوي وي یا په ساده ژبۀ کله چې کلاسیک لیکوال او کلاسیک هنر وویل شي ، له هغه څخه داسې لیکونکی او هنر مقصود وي چې ټول طبقات یې په هر وخت او ځای کې ستاینه او لمانځنه کوي ، نو په دې صورت کې دکلاسیک کلیمه دټولو مختلفو تاریخي دورو پر ټولو سترو لیکوالو او هنرمندانو باندې اطلاق کیدای شي ...
دپښتو پاخه او مشهور شاعران لکه خوشحال خان خټک ، حمیداورحمن بابا دهمدې مانا پر اساس کلاسیک لیکونکي دي .
همدارنګه دکلاسیک لفظ په هغو صنفي درسونو هم اطلاقیږي چې په ښوونځیو کې لوستل کیږي . دښوونځیو رسمي تحصیلات چې پرقواعدو او اصولو متکي وي ، د ښوونځي کتابونه ټول دکلاسیک په نوم یادیږي .)) (روهي :۱۳۶۲، ۳۱۸ مخ) .
دکلاسیک دکلیمې دپیژندنې په برخه کې دې پایلې ته رسیږو چې دپخوانیو لیکوالو او شاعرانو هغه اثار چې دخپل عالي ماهیت او کیفیت له مخې تل(همیشنی) ارزښت لري ، نه زړیږي او په هر وخت کې دهر چالپاره دمنلو وړ وي ، کلاسیک بلل کیږي ، چې پردې اساس دپښتو ژبې او ادب دودې او بشپړتیا په پړاوونو کې موږ دخوشحال خان خټک ادبي نوښتونه او په همدې پېر او تردې وروسته پېر کې درحمان بابا او عبدالحمید مومند زیږونې له همدې ډول اثارو څخه ګڼلای شو .
۸- دپښتو ادبیاتو دریځ په کلاسیک پېر کې : دختیځ ادبیات په عمومي اودپښتو ژبې ادبیات په ځانګړي ډول د ادبي تاریخ دپوړونو په ویشنه کې دلویدیځ ادبیاتو په څېر نه دي ، ځکه د لویدیځ ادبیاتو دځانګړو اقتصادي ، سیاسي او ټولنیزو شرایطو اودختیځ ادبیاتو دځانګړو شرایطو تر اغېزې لاندې وده او پرمختیا موندلې ده .
په ختیځ کې په ځانګړې توګه پښتو ژبه او ادب ځانته دودې او بشپړتیا پړاوونه او پوړونه لري . په

پښتوادب کې نظم دپوهاند صديق الله رښتين په وينا دپښتو دنثر په څېر په څلورو دورو ويشل کيږي ، چې په لاندې ډول دي .

لومړنۍ دوره له دويمې هجري پيړۍ څخه پيليږي او بيا تر ۹۰۰ هـ - ق پورې چې امير کروړ ، شيخ اسعدسوري ، ښکارونډی او دنورو شاعرانو ادبي زيرونې په کې راځي ، رسيږي . په دې بهير کې شعري زيرونې په ګړني وزن سره ويلی شوي دي .

دويمه دوره له ۹۰۰ هـ-ق څخه تر ۱۱۰۰ هـ-ق پورې رسيږي . په دې دوره کې دروښاني غورځنګ شاعران لکه ملا ارزاني ، علي محمدمخلص دولت لواني کريمداد او نور راځي . ددې دورې دشاعرانو شعرونه زياتره مذهبي رنګ لري او هم دجولې او منځپانګې له مخې دنورو ژبو د اشعارو تراغېزې لاندې ليکل شوي دي .

سره له دې هم دپښتو ادبياتو لويه پانګه بلل کيږي . ددې دورې شعرونه عربي او پارسي وزن ته نږدې شوي دي .

دريمه دوره له ۱۱۰۰هـ-ق څخه تر ۱۳۰۰ هـ - ق پورې رسيږي . په دې دوره کې دپښتو ژبې او ادب ډير لوړ شاعران لکه خوشحال خان ختک ، رحمان بابا ، عبدالحميد مومند ، کاظم خان شيدا ، افضل خان ختک ، عبدالقادر خان ، ګوهر خان ، سکندر خان ، ميرمن حليمه او نورو شاعرانو په خپلو ادبي زيرونو کې پښتو ژبې او ادب ته ارزښتمنه بڼه او رنګ ورکړی او ددوی اثارو دپښتو ادب په وده او پرمختيا کې په زړه پورې اغېزې ښندلي دي .

څلورمه دوره چې له ۱۳۰۰ هـ -ق څخه بيا ترننه پورې موده په کې راځي د پښتو ژبې او ادب په څرنګوالي کې ډير اثار او ادبي زيرونې دتکړه او پياوړو شاعرانو او ليکوالو له خوا رامنځ ته شوي دي . په دې اثارو کې زموږ مطلب له کلاسيک پېر او ددې پېر دادبي زيرونو او ژانرونو له څرګندولو څخه هماغه دخوشحال خان ختک پېر اومهال دی چې دغه دوره له ۱۱۰۰ هـ-ق پيليږي او په ۱۳۰۰ هـ-ق کې پای ته رسيږي ، په دې پېر کې داسې ادبي زيرونې شته چې دټولوخلکو له پاره په هروخت اوهره زمانه کې دمنلو وړ دي . په دې مهال کې څرګنديږي چې دشاعرانو او ليکوالو له خوا په کومو جولو شعرونه ويل شوي اوکومې جولې يې پيژندلي دي .

په دې اثر کې نه يوازې ددې پېر د ادبي نوښتونو جوليز جوړښت څرګند شوي ، بلکې دمنځپانګې له اړخه دسکالو پر څرنګوالي هم خبرې شوي دي ، داچې خوشحال خان ختک دادب اوسياست دميدان اتل دی ، نو دده ادبي زيرونې هم لوړ او دپښتو ادب په ادبي ډولونو کې ځانګړی مقام او ځاي لري .

په لنډه توګه وایم چې په دې بهیر کې پښتو نظم دجولې او منځپانګې له پلوه زیاته وده او پرمختیاکړې ده . ددې مهال په ادبي زیرونو کې ډول ډول ادبي ژانرونه رازیږیدلي چې بېلابېلې سکالو وې په کې راغلي او څرګندې شوې دي .

ددې پېر ادبي زیرندویانو په لوړه شاعرانه ژبه او تخیل ادبي صنایع په خوږه او روانه ژبه په خپلو اثارو کې راوړي دي . له دې امله په دې پېر او مهال کې خوشحال خان خټک ، رحمان بابا او عبدالحمید مومند دخپلو ادبي زیږونو دځرنګوالي او لوړتیا له کبله د ادب پوهانو او ادبي کره کتونکو له خوا په کلاسیک شاعرانو نومول شوي دي ، ځکه خودې پیر ته کلاسیک او ددې دورې شاعرانو ته کلاسیک شاعران او ددې پیر ادبي نوښتونو ته کلاسیک ادبي زیږونې وایو . زموږ موخه (هدف) همدادی چې ایا په دې پېر کې کوم ادبي ژانرونه شته والی لري او دغه اثار دکومو سکالوو لرونکی دي . پورتني یاد شوي مطالب ددې اثر په پاڼو کې په جلا جلا توګه دټولو ځانګړتیاوو له پلوه څرګند شوي دي.

دویم څپرکی

ب : دپښتو ژبې دنظم کلاسيک ژانرونه :

۱- بولله (قصيده) : بولله دبول له مصدر څخه دی او دويلو په معنی راځي .(رښتين :۱۳٤۷، ۲۹مخ)

پوهاندحبيبي (۱٦) مخ دالمنجد دفرهنګ په اخځ دقصيدې دلغوي خوا دڅېړلو په برخه کې د ((قصيده څنګه او چېرې پېداشوه)) اثر کې ليکي : :

((قصيده دقصدله مصدره څخه جوړه شوې چې مانا يې اتصال ، استقامت ، سموالی ، برابرتيا او سوچه توب دی .))

قصيده دپښتو نظم لرغونی حماسي ژانر دی چې په کلاسيک يا منځني پېر کې دجولې او مضمون له پلوه نوره هم شتمنه شوې ده .

دقصيدې دلرغونتوب په برخه کې دقصيده څنګه او چېرته پيداشوې اثر کې ليکي : ... شيخ اسعد بن محمد سوري په بخدي کې چې دزمينداور له علاقو څخه دی او په ٤۲۵ هـ – ق کې وفات شوی دی . دامير محمدسوري په ويرنه کې يوه اوږده بولله يعني قصيده وويله ... چې دغه قصيده دپټې خزانې په واسطه موږ ته رارسيدلې ده .

پټه خزانه کې محمدهوتک دشيخ کټه د ((لرغونی پښتانه)) له تاريخ څخه رانقل کړې ده .)) . (حبيبي :۱۳۵۷، ۱۱مخ) .

له دې بيلګو څخه څرګنديږي ، چې قصيده په لرغوني پېر کې ديو ادبي ډول په څېر شتوالی درلود ، کله چې ځينې کسان ددې ژانر نوښتګر خوشحال خان خټک بولي ، دا هم بې ځايه خبره نه ده ، ځکه خوشحال خان خټک په پښتو ژبه او ادب کې ترټولو شاعرانو او قصيده ويونکو زياتې بوللې ويلې دي او دا ژانر يې په منځني پېر کې دجولې او منځپانګې له پلوه ډير لوړ(پورته) رسولی دی .

په دې برخه کې دادب تيوري اساسونو کې ليکي : قصيده چې په زړه يونان کې ورته (poie ma) ويل کيده يو منظوم ايجاد دی چې دخپلې پراختيا په تاريخ کې بېلابېلو ژانرونو ته راکښل شوې ده . يعني قصيده هم حماسي او هم بدلي خصوصيات لري . (دوست شينواری : ۱۳٦۵، ۹۲ مخ) .

په قصيده کې دموضوع تسلسل او د دورونوپه پای کې دهم قافيه او هم رديفو کليمو راوړل اړين ليدل کيږي . قصيده دغزل په څير ده چې ټول بيتونه يې په وزن او قافيه کې سره يو او لومړی مسره يې دمطلع په څير وي . دقصيدې دبيتونو شمير تر دوو سوو بيتونو پورې رسيږي ،

دقصيدې دبيتونو دشمير زياتوالى او کموالى دشاعر په استعداد او دمنځپانګې په څرنګوالي پورې اړه لري .
په ختيځ ادبياتو کې قصيده په تشبيب سره پيلېده. او تشبيب دقصيدې هغه برخه ده چې شاعر په کې دطبيعت ښکلا او يا نور عشقي او ذوقي سکالووې (موضوعګانې) په کې راوړي . دقصيدې دپيل يا تشبيب برخه دجولې له مخې هماغه دقصيدې دلومړي بيت په ډول ويل کيږي ، خو دسکالو (موضوع) او منځپانګې له پلوه دلوړ فکر ، خيال او احساس درلودونکى وي چې عموماً عشقي خوا لري .
دتشبيب د وروستني بيت په پاى ته رسيدو سره دګريز برخه پيليږي . دقصيدې دګريز په برخه کې دشاعر يا ناظم مهارت او استعداد دادى چې څنګه وکولاى شي په طبعي توګه لومړي بيت سره يې ونښلوي . په دې برخه کې شاعر کوښښ کوي په استادانه مهارت سره اصلي سکالو (موضوع) ته ځان ورسوي او دخپلې موخې (هدف) څرګندونه وکړي .
دقصيدې دې برخې ته چې دقصيدې دويمه برخه ده ، حسن تخلص هم وايي . دحسن تخلص برخه دجولې له مخې دقصيدې دلومړي بيت ادامه ده . له دې برخې څخه وروسته دحسن طلب برخه پيليږي . دحسن طلب په برخه کې شاعر يا ناظم دخپل ستايونکى (ممدوح) لپاره دعا کوي . حسن طلب يادعائيه دقصيدې وروستنى برخه ده . دپښتو زياتره قصيدې په لرغوني او هم په کلاسيک پېر کې دهمدې جولې (تکنيک) له مخې ويل شوي دي .
د پښتو ژبې په کلاسيک ادب کې قصيدې دلرغونو پېرونو او مهالونو له قصيدو سره دجولې او تکنيک له مخې يو ډول قصيدې دي . دپښتو ژبې لومړنى قصيده چې دپټې خزانې په واسطه ښودل شوې ده ، په لرغوني پير کې دشيخ اسعد سوري له خوا ويل شوې ده . شيخ اسعد سوري په کال ۴۲۵ هـ -ق کې مړ شوى دى . نوموړي دامير محمد سوري په مړينه په يوه بوللـــــه کې داسې ساندې وويلې ، چې يوه برخه يې دبېلګې په ډول ليکو :

دفلک له چارو څه وکړم کوکار زمولـــوي هرګــل چــې خاندې په بهار
هر غاټول چې په بيديا غوړيده وکا زيـــږوي يـــې پاڼې کاندي تار په تار
ډير مخونه دفلک څپيړه شنه کا ډير سرونه کـا تر خاورو لاندې زار
دواکمن له سره خول پريباسي مړسي دبې وزلـو وينــې توې کاندي خونخوار
چې له برمه يې زمري رپې ځنګلو کې له اوکو بـه يـې ډاري تيرو جبار

هم یې غشي سکڼي ډال دژوبلورو رستمان ځیني ځغلا
کاندي په ډار

چې یې ملاوې نه کږیږي په غښتلو دا فلک پر و
کاڅه کاري ګذار

په یوه ګردښت یې پر یباسي له برمه نه یې غشی نه
لیندۍ وي نه سپار

څه تیری څه ظلم کاندې ای فلکه ستاله لاسه نه دی
هیڅ ګل بې له خار

په ویرژلو لورنه کړې په زړه کړاړیه پرنتلیو
اوروې دغم ناتار

هیڅ روغي مې په زړه نشته ستا له زوره بیلوې په
ژړا ، ژړ مین له یاره

له تیریو دې اوښي څاڅي له وریځو چېنې ژاړي په
ورتې ورتې ستاله شنار

(پټه خزانه : ۱۳۵٤، ۱۸-۱۹ مخ)

دپښتو په لرغوني ادب کې یاده شوې بولله یو لوړ ادبي کار دی چې دلوړ خیال لرونکی او دمحاورې له پلوه روان او خوږ ویل شوی دی ، په دې بولله کې ډیرې ادبي ښیګڼې خوندي دي . دپټې خزانې څخه شیخ اسعد سوري دبوللې دپورتنۍ بېلګې په وړاندې کولو سره داپته لګیږي چې په لرغوني پېر کې بوللې پیژندل شوی ادبي نظم وو ، چې دجولې او منځپانګې له پلوه دپارسي او عربي بوللو او قصیدو ته نږدې ویل شوي دي .

له لرغونو بوللو څخه بله دښکارندوی مشهوره بولله ده چې دسلطان شهاب الدین په ستاینه کې یې ویلې . دا د ادبي قووت له پلوه دشیخ اسعد سوري بوللې ته ورته ده ، چې داسې پیلیږي :

دپسرلي ښکلونکي بیاکړل سینګارونه بیایې ولونل
په غرونو کې لالونه

دغاټولو جنډې خاندي وریدي ته زرغونو بڼو
کې ناڅي ځلمي جونه

(رښتین : ۱۳٤۷ ، ۳۲ مخ) .

قصیدې دختیځ په ادبیاتو کې په عمومي ډول او دپښتو په ژبه او ادب کې په ځانګړي توګه د ډول ډول منځپانګو اوسکالو و دلرلو له امله د ډولونو او رنګونو په سمسوربڼ بدل شوي دي ، چې ددې ګلونو په شتوالي سره دپښتو ادب دبڼ په ښکلا کې وړ بدلون لیدل کیږي .

دکلاسیک پېر دقصیدو سکالووې (موضوعګانې) حماسي ، عشقي ، ستاینې ، ویرینې او نور اخلاقي او ټولنیز مطالب دي ، چې پورتنۍ یادې شوې موضوعګانې دقصیدې په جولې کې څرګند شوي دي . په قصیدو کې نه یوازې دیوه تن په ژوند او حالت باندې خبرې کیږي ، بلکې د اولس

، ټولني او خلکو دژوندانه په څرنګوالي باندې هم خبري رواني وي .
په کلاسيک پېړ کې قصيده د ۹۵۰ هـ ق کلونو په شاوخوا کې دپښتون ولس په شکلې سيمه کې دادب دنوو غوټيو په سرټوکيدو سره بيا له سره رنګ او بوي اخلي او دا هغه مهال دی ، چې روښان اودروښان کورنۍ اودروښان شاګردانو په پښتو ادب کې دنوي ژوند سا وچلوله . په دې بهير کې چې دليکنيو ادبياتو يا ديواني ادبياتو دپيل مهال دی ،
پښتو ادبي نظم او نثر له پلوه يوه اندازه وده وکړه . دپښتو ادب نظم چې تردې مهاله په ګړنيو وزنونو ويل کيده ، عربي او پارسي نظم ته نږدې کړای شو . دديواني يا ليکنيو ادبياتو پيل له همدې پېړ څخه دی او ددې ادبياتو دنوښت وياړ دارزاني په برخه شوی دی ، لکه چې پوهاند زيار وايي : (ديوان جوړونه)) دپښتو تاريخ له ((منځني)) پېړ سره رانښلوي چې لومړی وياړ يې دارزاني په برخه دی .)) (زيار : ۱۳۶۹، ۷ مخ).
ددې مهال دشاعرانو لکه ميرزا خان انصاري ، دولت لواني ، واصل ، کريمداد ، قادر داد او دنورو هلې ځلې دستاينې وړ دي .
په دې پېړ کې نه يوازې نور نظمونه بلکې ځينې قصيدې هم ويل شوي دي .
پورتنيو ليکوالو او شاعرانو قصيده پيژندله او ځينو يې قصيدې ويلي دي . دروښاني مهال دقصيدو د څرنګوالي په برخه کې ((قصيده څنګه او چيرې پيداشوه)) اثر کې وايي : دروښاني دورې قصيدې دتخنيکي نيمګړتياوو له امله قصيده وزمه نظمونه دي .)) (حبيبي : ۱۳۵۷ ، ۱۹ مخ) .
له دې څخه څرګنديږي چې دروښان په مهال کې ځينې قصيدې ويلې شوي چې دې قصيدو دجولې له مخې نيمګړتياوې لرلې . له روښانيانوڅخه وروسته په پښتو ژبه او ادب کې قصيدې دجولې او منځپانګې له پلوه د ودې په لور ګامونه اوچت کړل او دا هغه مهال دی چې دپښتو ژبې او ادب پلار نامتو ليکوال او شاعر خوشحال خان خټک په پښتوژبه کې په قصيدو ويلو پيل وکړ . په دې پېړ کې نه يوازې خوشحال خان ، بلکې ددې کورنۍ نورو نامتو شاعرانو لکه عبدالقادرخان خټک ، اشرف خان (هجري) او نورو قلمونه واخېستل او دپښتو ادب دنظم او نثر په برخه کې نه هيريدونکي خدمتونه وکړل او په خپلو نوښتونو يې نوې ادبي زيږونې وکړې . په دې برخه کې ((قصيده څنګه او چيرې پيداشوه)) اثر کې ليکي ((اوس نوبيادقصيدې سمسور موسم راغی او دپښتو پلار خوشحال خان

ختک په خپل ادبي زيار او مښود ، قصيده هم ترلاس ونيوله .))

په لنډه توګه ويلی شو چې قصيده په پښتو ادب کې له منځنيو پيړيو څخه دروښانيانو او دخوشحال خان ختک او ددې دکورنۍ غړو شاعرانو اوهم په دې پېر اومهال کې نورو پښتو ژبو شاعرانو ديوه غوره ادبي ژانر په توګه پيژندله . دخوشحال خان ختک د مهال قصيدې دجولې او منځپانګې له پلوه په بشپړو قصيدو بدلې شوې او دډول ډول سکالوو په لرلو سره يې ټولنيزه موخه يا دندې ترسره کړي دي ، دخوشال خان ختک دکلياتو يوه برخه له قصيدو څخه ډکه ده . بېلابېلې قصيدې چې دبېلابېلو منځپانګو او سکالوو لرونکې وې ، ويل شوي دي . خوشال خان ختک دننګ ، مېړانې ، پښتونولۍ ، غيرت او ناموس په برخه کې اوږدې قصيدې ويلي دي . هره قصيده يې پند او حکمت او دټولنې لپاره دلارښوونې مثال او د اخلاقو قاموس بلل کيږي . خوشال خان ختک په خپلو قصيدو کې ويرنې هم راوړي دي ، لکه چې دخپل زوی نظام په مړينه کې وايي :

څه داغونه ږدې په زړه باندې فلکه
چې نظام دې له مابېل کړ خوايې ډکه
خدايه ته خو ستمګر نه يې دا څه کړې
خلقه دې په دا کار کړه هکه پکه
په لحد کې هغه مخ خورې په چنجيو
چې دهيچا پرې پيرزونه وه ځوانکه
کاشکې ځوان دپښتانه په ننګ کې مړوای
نه چې ګور لره روان شو له تلتکه
چې دقام په ننګ کې ومړ هغه زويه
په عالم کې دخپل پلار غاړه کالکه
رنګ داوښکو سره ويوست زماسترګو
نور به نه راشي زما له مرد مکه
لاس ودست دې سره درست درهم برهم کړي
دريغه دريغه لاس درنه رسي فلکه
هغه وخت به بيرته نه راشې نظامه
چې به نه وې دخپل بابا له وکه
که حياوه ، که صفاوه ، که وفاوه
ښايسته ستاپه وجود وو هره يکه
اسمعيل غوندې به دی راته تسليم و
که په خلق مې دنظام کښينوګز لکه
که دپلار په رضازوی درومي جنت ته
سکه نظام ورلره ورغی بې شکه
خدای دې نورګلونه جوړ لره په باغ کې
که يوګل ورځنې پريووت له خونکه

زه به ولې هسې ژاړم يا به نه خورم
که په نه ژړا مې مل شي زړه برجکه
خوژوندی په دنياپايم خدای دې نه کا
ستا څېره زما دزړه له تختې لکه
دنظام دغشي يوبرابر نه دی
که خوشال په زړه خوړلی ډيرناوکه
مګر زړه يې دهاتي وي چې زغمي يې
داشتی چې دخوشال په زړه شولکه

(کليات خوشحال خان ختک : ۱۹۶۰ ، ۵۳۵-۵۳۹ مخونه) .

دخوشال خان ختک پورتنی قصيده چې دخپل زوی نظام په مړينه کې يې ويلی ده له نورو لرغونو قصيدو او ويرنو سره دمنځپانګې له اړخه توپير لري . دخوشال خان ختک دتشبيب برخه دپښتني ولس لپاره داسې غوره لارښوونې دي چې ننګ او مېړانې ته يې رابولي . په قصيده کې له خدای څخه غوښتنه کوي چې زوی يې دقام په ننګ کې مړ وای او داخبره دقصيدو په تاريخ کې دمنځپانګې له پلوه د سکالوو څرنګوالی او نوښت په ګوته کوي .

دقصيدې پورتنی بېلګه دکلاسيک پېر له قصيدو څخه راوړل شوې ، ددې قصيدې څخه څرګنديږي چې په دې پېر کې قصيدې دجولې او منځپانګې له پلوه څومره وده او پرمختيا کړې ده .

۲- غزل : دليريک Lyric يا غنايي يا بدلي شعرونو د ډول پخوانی او لرغونی ژانر دی . په پښتو ژبه او ادب کې لرغونی او زړې ريښې لري . دغزل سکالو (موضوع) لکه چې له نامه څخه يې څرګنده ده په لومړنيو وختونو کې يوازې عشق او محبت وو ، خو دوخت په تيريدو ، دغزل موضوعګانې هم نوې شوي او ډول ډول موضوعګانې يې په جولو کې ځای شوي دي . هر څومره چې غزل دجولې او مځپانګې له پلوه وده کړې ، په هماغه اندازه يې بشپړ والی راڅرګند شوی دی .

دغزل وده او پرمختيا ددې ژانر د جولې او منځپانګې پر پوخوالي او ډولونو باندې د بدلون سبب شوی دی .

لکه چې تصوفي . پند ، نصيحت ، حکمت ، پوهه ، اخلاق او نورې ټولنيزې غوښتنې چې ددې هنري او ادبي ژانر په جولو کې جوړښت موندلی دی . په غزل کې دخوږو او زړه وړونکو الفاظو راوړل دغزل په ښکلا کې زياته اغيزه لري .

دپښتو ادب دنظم دغه ژانر يو ترنمي او وزمين ژانر دی ، چې په ساز او غاړې ويلو سره په ځانګړو اهنګونو باندې ويل کيږي . غزل دپښتنو سيمو په ډېرو او حجرو ، کليواو بانډو ، ښاړو او ميرو ، په خوشی او ښادی کې د ملګرتيا لرغونی تاريخ لري . دغزل په واسطه

میلي او مجلسونه تاوده ساتل شوي او ددې ژانر له خواږه ترنم څخه خوندونه اخېستل شوي دي .

غزل نه یوازې دوخت دښۀ تیریدو دیوې وسیلې په توګه بلکې دپښتو نظم دنورو ژانرونو په څېر دخلکو دلویو پرګنو په لارښوونه کې هم پوره ونډه اخېستې ده او دخلکو لپاره دپام وړ مضمونونه لکه پند ، حکمت ، اخلاق ، پوهه او نورو سکالوو په وړاندې کولو سره یې خپله ټولنیزه دنده سرته رسولې او رسوي یې . دغه ژانر په پارسي ادب کې هم ډیر لرغونی تاریخ لري ، چې په دې ژبه او ادب کې یې شتوالی دریمې هجري پیړۍ ته رسیږي .

ډاکټر ذبیح الله صفا وایي : ((غزل او ددې مهال غنايي شعرونه دهغه څه ادامه ده چې ددریمې هجري پیړۍ په وروستیو او دڅلورمې هجري پیړۍ په لومړیو کې یې وینو . ددې پیړۍ په پیل کې دوه نومیالي غزل بول شاعران وو چې وروستنیو شاعرانو په دې ډول شعر کې په استادۍ ستایلي دي او له هغو دوو څخه یو رود کی او بل شهید دی ...)) (ذبیح الله صفا :۱۳٤۲، ۳۳٦ مخ) .

د ډاکټر ذبیح الله صفا دلیکنې له مخې په پارسي ادب کې دغزل لرغونتوب ،دریمې هجري پیړۍ ته رسي . څرنګه چې مخکې هم څرګنده شوه چې قصیده د پښتو ، فارسي او عربي ادب ترمنځ دګډې پولې درلودنکی دی او غزل هم دهمدې تکنیک په اساس ویل کېږي، یعنی دغزل ژانر دجولې دڅرنګوالي له مخې په کلاسیک پېر کې له عربي او پارسي غزلونو سره دګډ برید په لرلو اود ډول ډول نویو منځپانګو په څرګندولو سره ټولنیز سکالووې څلولي دي .

په پښتو ژبه کې ددې ډول نظمي ژانر څخه ګټه اخيستل شوې او په لرغوني پېړ کې هم په وګړني وزنونو سره غزلونه ويل شوي دي . په پښتو ژبه کې لومړنی پښتو غزل اکبر زمنيداوري په ۷۷۱-۸۰۷ هـ ق کال کې ويلې ده ، نوموړی وايي :

دخپل ځان له حيوانيه څه ويل کړم ---- دعشق وير به تل په خپله پټول کړم

(حبيبي : ۱۳۳۸، ۱۰ مخ)

له دې څخه څرګنديږي چې په دې پېړ کې غزل يو پيژندل شوی ژانر دی . غزل دلغت له اړخه په فرهنګ عميد کې داسې څرګند شوی دی . غزل (غ - ز) له ښځو سره خبرې او ټوکې کول هغه خبرې چې دښځو په ستاينه او عشق کې وشي او ديو ډول شعر نوم دی چې زياته دښځو په عشق او عشقبازی کې وويل شي ، دبيتونو شمير يې د اوو بيتونو څخه کم او له پنځلسو بيتونو څخه زيات نه وي . (حسن عميد : ۷٤۱ مخ) .

غزل دميني محبت او دعشق پر موضوعاتو ليکل کيده . په لومړنيو وختونو کې دغزل په جولې کې به زياتره عشقي منځپانګې راتلې ، مګر وروسته د غزل په منځپانګه کې ځيني بدلونونه رامنځ ته شول .

غزل په پښتو ژبهٔ کې هم دنظم يو مشهور ژانر دی چې له لرغوني پېړ راهيسې په دې ادبي ژانر کې ډير شعرونه ويل شوي دي . غزل دقصيدې په څېړ مطلع لري او له پنځو څخه تر پنځلسو بيتونو پورې يې دبيتونو شمېر رسيږي او دموضوع تسلسل په کې نه مراعتيږي .

په پښتو ژبهٔ کې ليکني ادبيات چې دشاعر يا ناظم په واسطه په مستقيمه توګه موږ ته رارسيدلي وي ، پخوانی تاريخ نه لري او موږ ته دروښان له پېړ څخه د ۹۵۰ هـ ق شاوخوا دليکني ادب يا دديواني ادبياتو هغه بېلګې راپاتې دي چې په خپله د ليکوال يا شاعر له خوا ديوان شوي وي .

په دې مهال کې ددې وخت دشاعرانو او ليکوالو لکه ارزاني ، مخلص ، دولت (لواڼي) ، ميرزا خان (انصاري) ، واصل (ورکزي) او نورو شاعرانو په شعرونو کې دغزل بيلګې خورا زياتې دي . په دې پېړ کې دغزل موضوع زياتره ، پند ، نصيحت ، مذهبي او ديني لارښوونې دي . په دې پېړ کې دنورو شاعرانه زيږونو تر څنګ غزل هم يوه غوره زيږونه وه او دغوره ادبي ژانر په توګه کارول شوی دی .

عبدالرحيم منانوف ليکي : ((... په هرحال بايد وويل شي ، چې روښاني شاعرانو په خپل نوبت سره دافغاني ادب په عنعنه کې مهمه برخه واخيسته او په نورو شاعرانه اشکالو او مضامينو يې دپښتو ادبياتو غني

کولو لپاره ډیر کار وکړ ، څومره چې مواد اجازه ورکوي ، ویلای شو چې ددوی په نظمي ایجاداتو کې غزل مهمه برخه درلوده چې په افغاني تحریري ادبیاتو کې په ۱٤ پیړۍ کې ایجاد شوي دي. (عبدالرحیم منانوف: ۱۳۵۳، ٤۱ مخ).

له دې مهاله لږ څه وروسته دغه ژانر دخوشال خان خټک او دده دکورنۍ دغړو شاعرانو او هم د همدې پېر دنورو خوږ ژبو شاعرانو له خوا کارول شوی او دې ژانر ته یې دجولۍ او منځپانګې له پلوه وده ورکړې ده .

په دې پیړۍ کې ډول ډول سکالووې (موضوعګانې) په استادانه مهارت په شاعرانه ژبه په دې ډول شعرونو کې انځور شوي دي . خوشال خان خټک اود خوشال خان کورنۍ نورو غړو شاعرانو په دې ژانر کې ښکلي ښکلي شعرونه لیکلي دي ، چې د(خوشال خان کلیات) ډیره برخه او لومړۍ برخه له غزلو ډکه ده . دده غزلې دبدیعي صنایعو په زیور پسولل شوي او په شاعرانه ژبهٔ او خیال، بېلابېلې موضوعګانې وړاندې کړي دي . همدارنګه عبدالقادر خان خټک په ۱۰٦۳ هـ –ق ، اشرف خان هجري ، کاظم خان شیدا او خوشال خان خټک نورو زامنو او لمسیانو ښکلې غزلې ویلي دي ، چې دجولۍ او منځپانګې له پلوه ډیر لوړ غزلونه بلل کیږي . په دې پیر کې رحمان بابا (۱۰٤۲کال کې زیږدلی) چې په ویناکې یې طبعي خوږ والی ، رواني او فصاحت لیدل کیږي ، ډیر خواږه او په زړه پورې غزلونه چې عموماً دپند او نصحیت سکالووې لري ، لیکلي دي .

همدارنګه عبدالحمید مومند چې په موشګاف نومول شوی دی دپښتو ژبې نازکخیال غزل بول شاعر دی ، دده غزلونه د هر ډول سکالوو په لرلو سره دجولۍ له مخې دبشپړتیا لوړ پړاو ته رسیدلي غزلونه دي .

عبدالحمید او رحمان بابا دپښتو ژبې په نظم کې دځانګړي سبک درلودونکي دي ددوی په ویناوو کې بېل خوند او رواني لیدل کیږي ، دواړو شاعرانو ډول ډول نظمونه او شعرونه ویلي دي ، چې په نظمونو کې یې دغزل بېلګې هم خورا زیاتې دي . نورمحمدغمجن وایي : ((رحمان بابا ((دحقیقي عشق)) او حمید مومند د ((مجازي عشق)) په موضوعاتو کې ډیر غزلونه ویلي دي .)) (نورمحمدغمجن : ۱۳۵۹، ٥ مخ) .

ددې پېر اومهال د ټولو غزل بولو شاعرانو په زړه وړونکو ویناوو کې خوږوالی ، رواني ، دکلماتو وړنده کارول ، دالفاظو ښکلا ، شاعرانه ژبه او لوړ تخیل ، لطافت او نازکي اوهم دبدیع او بیان دصنایعو د پکار وړلو له پلوه ددې ژانر ډیرې بېلګې لیدل کیږي .

په دې پېړ کې شاعرانو او ناظمانو دغزل په جولې کې دبديع او بيان صفتونه په استادانه مهارت سره کارول . ددې پېړ په غزلونو کې ډول ډول تشبهات ، استعارې ، کنايې ، دمتلونو راوړل ، دتجنيس ، حسن تعليل ، مراعات النظير ، الهام ، تدبيع او نور صفتونه شتوالی لري .

غزل دجولې په ښکلا کې وړنده او په زړه پورې اغيزې ښندلې دي . په دې پېړ کې نه يوازې دغزل په جولې کې عشقي سکالووې راوړل شوي دي ، بلکې دمنځپانگې له پلوه هم څرنگوالی او ښه والی په کې ليدل کيږي ، يعنې ډول ډول سکالووې لکه پند ، نصيحت ، پوهه ، اخلاق ، مذهبي او ديني لارښووني راغلي دي .

دغزل ژانر په منځنيو پيړيو کې د ديواني نظمونو او شعرونو يوه برخه جوړوي چې نه يوازې په شاعرانو او ناظمانوکې بلکې دهغه وخت په اولسونو کې هم دپيژندل شوي ادبي ډول په توگه راڅرگند شوي وو .

موږ دلته د عبدالحميد مومند دوه غزلونه دبيلگې په ډول راوړوو ، چې په دې دوو بېلگو کې دغزل د ژانر په جولې کې دوه سره بېلې سکالووې (موضوعگانې) راوړل شوي دي ، چې لومړنی بېلگه يې دپند او نصيحت په منځبانگه کې ټولنې او خلکو ته لارښوونه کوي او دزوی دروزلو په برخه کې لارښوونه کوي .

دويم غزل يې دمجازي عشق په برخه کې دی ، چې په دې غزل کې په شاعرانه تخيل او وينا سره دعبدالحميد مومند لوړ شاعرانه استعداد په ښه توگه راڅرگنديږي .

لومړی بېلگه :

نازولی زوی نه اخلي ادب او دسيوري نخل نه نيسي رطب

ونيومشه هغه زوی دې په خواپورې چې يې نه نيولی درس او نه مکتب

په غوجل کې باري خر او کچر ښه دی نه په خونه کې جاهل اوبې طلب

چې پيداشي يو ناکس په قبيله کې وړاندې وروسته بسته کاندي نسب

دپسر په نيکوبدو پلار ياديږي داخبردی په جهان کې مجرب

په سواره باندې يې گوته شي ايښوده چې يې اس برابر نه ځي په جلب

په زړه مهر په خوله قهر زوی ته بويه څه ښه وايي چيرته ډب هلته ادب

يوسف هاله شولايق دپادشاهى چې يې وخوړې
ځپيرې دغضب
هرناكس لكه مګس باندې بونيږي چې حميد بزم
ګويى كا شكر لب

دويمه بيلګه:

دداغلي زړه له اهه شم څه شان چې دچمن په
ګلو نه وي بلبلان چې
خلاص شي ، بيالكه تورزن دټول له منځه كه هر څه په
غاښوو نيسم زيان چې
له خامى جوش وخروش خېژي له ديګه وي له خپلې
پختګى نه پختګان چې
په اوبو به دې دمراد ډيوه شي بله كه صدف
غوندې په صبر كړې دهان چې
چې دانه په خاورو پټه شي خوشه شي په ګوګل
دننه وساته ارمان چې
دبلبلو نارې ښې نه دي په ګلو چې په
سرولمبو كې سوزي پتنګان چې
لكه كاه وكهربا چې سره بولي هسې پټه
خوله بلل كاندي ياران چې
لكه ژاړي پټه خوله بوره بدنامه هسې كاندي
مين زړه اه وفغان چې
ابرو يې دشكرخور ميلمه به څه كا چې
حميدشكرياري كه په ګريبان چې
(غمجن :١٣٥٩ ، ٢٩ مخ) .

٣- څلوريزه (رباعي) : دپښتو نظم ليريك ډول
پخوانى ادبي ژانر دى ، چې په پښتو نظم كې ډير لرغونى
او غوره ځاى لري . په پښتو كې رباعي ته څلوريزه هم
وايي .
مخكې له هغه چې په پښتو ادب كې عربي عروض خپلې
اغيزې وښندي ، په پښتو ژبه او ادب كې يو ډول رباعي
موجوده وه ، چې په ملي وزنونو به ويل كيده .
رباعي دپښتو ژبې او ادب دنورو نظمي ژانرونو په څېر
ديوه اوږده تاريخي بهير نتيجه ده . دغه ژانر نه
يوازې په كلاسيك پېر كې بلكې په لرغوني پېركې هم
پيژندل شوى ادبي ډول دى ، چې ډيرو شاعرانو په همدې
جولې كې شعرونه او نظمونه ويلي دي .
په كلاسيك پېر كې ددې ژانر بيلګې ددې مهال دشاعرانو
په ليكونو او شعرونوكې ډير زيات ګورو . پوهاند رشاد

وايي : خوشال خان رښتيا ويلي دي ، دده په کلياتو کې د ديواني ادب قصيدې ، عزلې ، رباعي ، مسمطات (لکه مربع ، مخمس او معشر ، ترجيع بندونه ، ترکيب بندونه او مثنويات په کثرت شته خو د اولسي ادب يعنى پښتو نظم داصيلو او لرغونو شکلونو څرک نه په کې پيداکيږي . (رشاد : ١٣٦٧ ، ٥٣ مخ)

پورته په ښکاره ډول څرګنديږي چې د خوشال خان ختک په شعرونو کې ددې ډول ديواني شعرونو بيلګې شته ، چې همدغه موضوع دروښان په پېر او مهال کې هم رښتيانيه لري ، يعنى دروښانيانو دمهال په شعرونو کې هم د ديواني رباعي بيلګې خورا زياتې موندل کيږي.

درباعي تکنيک او جوله دپښتو ژبې دنورو ادبي نظمونو په څرنګوالي او څومره والي کې دارزښت وړ مقام لري . درباعي په جولې کې لنډې ، لنډې موضوعګانې ددې ژانر منځپانګې جوړوي . دغه لنډې لنډې موضوعګانې چې دټولنيزو غوره مطالبو دڅرګندولو په خاطر دشاعر له فکر او انديښنې را زيږدلي ليکل شوي دي ، دغه ډول ځېل دهغه مهال دټولنيزو پرابلمونو دحلولو او دښې لارښوونې په برخه کې ستره دنده سرته رسولې ده .

رباعي – دغزل په شان ده خو توپير يې دادى : د رباعي دبيتونو شمير دوه بيتونه وي ، چې دغزل دجولې په څېر لومړى بيت يې مسره وي ، يعنى په وزن او قافيه کې سره يو وي .

همدارنګه درباعي څلورمه مسره دوزن او قافيې له پلوه دمطلع په شان وي .

په فرهنګ ادبيات کې زهراخانلري رباعي داسې راپيژني : رباعي څلور مسرې وي ، چې لومړى ، دويمه او څلورمه مسره يې دواحدې قافيې لرونکې وي .) (خانلري : ١٣٤٩، ٢٢٦ مخ) .

رباعي په پارسي ادب کې د هـ – ق له لرغونو پېړونو څخه ددې ژبې او ادب په شاعرانو او ناظمانو کې دود شوې ده .

ددې ډول شعرونو او نظموونو ريښې دپارسي ادبياتو په تاريخ کې ان څلورمې هجري پيړى ته رسيږي . ددې موضوع دروښانتيا په خاطر د ډاکټر ذبيح الله صفا دليکنې پښتو ژباړه تاريخ ادبيات ايران څخه کټ مټ راوړو : ((ددې مهال شاعرانو دشعر په بېلابېلو ځېلونو او ډولونوکې دمثنوي ، قصيدې ، غزل ، رباعي او مسمط . ترجيع بند . دوبيتي، قطعه او نورو په هکله ليکنې کړي دي .)) (ذبيح الله صفا : ١٣٤٢، ٣٣ مخ) .

له پورتنى ليکنې څخه پوره جوتيږي چې رباعي په پارسي ادب کې په څلورمه هجري پيړى کې دنظم دپورتنيو يادو

شویو ډولونو په څنګ کې دیو ښکلي ادبي ډول په توګه پیژندل شوې او کارول شوې ده .
په پښتو ژبه او ادب کې دغه ډول ادبي نظم په لرغوني پېر کې هم شتوالی درلود ، چې دپښتو په ملي وزنونو سره ویل کیدې ، په کلاسیک پېر او له دې مهاله مخکې عربي عروضو ته نېږدې د دیواني نظمونو په ډله کې درباعي دنظم ډول هم لیدل کیږي . دپښتو ژبې او ادب لومړنی رباعي چې دپټې خزانې له لارې لاس ته راغلې ، خلیل خان نیازي ته منسوبه ده چې دسلطان بهلول (۸۹٤ هـ) په وړاندې یې لوستلې وه ، هغه رباعي داسې ده :

رباعي

خرې وریځې ژاړي له پاسه کویله ږغ کا بیلتون له لاسه
په هغه لوني ګوهر په خول ستا دا مرحبا کا ستا زموږ مواسه

سلطان بهلول ددې رباعي له اوریدولو سره سم په ځواب کې لاندې رباعي ویلې ده :

ملک به زرغون کړم په ورکړه راسه ګوره وریځې د داد له لاسه
خول مې دعدل په درو روڼ دی جهان به زیب مومي زما له لاسه

(پټه خزانه ۱۳٥٤ ، ۲٤ مخ)

درباعي یوه بله بیلګه د دیواني ادب له رامنځ ته کیدو لږ څه مخکې په کلاسیک پېر کې ویل شوې ده . دا رباعي په رابعې نومې یوې پښتنې شاعرې پورې (د ۹۲۰ هـ په شاوخوا کې یې په کندهار کې ژوند کاوه) اړه لري له دې رباعي څخه هم دجولې او هم دمنځپانګې له مخې ددې مهال درباعي نظم څرګندوالی پوره څرګندیدای شي .

رباعي

ادم مځکې وته راستون کا په اور دغم یې سوی لړمون کا
دوزخ یې روغ کا پرمخ دځمکې نوم یې دهغه دلته بیلتون کا

(حبیبي : ۱۳۳۸، ۱۸۹، مخ)

همدارنګه په کلاسیک پېر کې خوشال خان خټک عربي او پارسي عروضو ته نږدې ډېرې رباعیی لیکلي دي ، چې

دخوشال دکليات يوه برخه درباعي د ادبي نظمونو څخه ډک دی ، چې وروسته به يې بيلګې راوړل شي .
په پښتو ادب کې رباعي دجولې او تکنيک له مخې د دوزنو په پای کې دقافيې درعايت له مخې په دوه ډوله ده .
الف : هغه رباعي چې دواړه بيتونه يې مسرې وي ، لکه په لاندې دوو بيلګو کې :

يوموټی خاورې زېبا صورت کا زړه يې کړه دمعرفت کا
ګويا يې ژبه په خپل صفت کا بيا يې له خاورو سره لت پت کا

(دخوشال خان کليات : ۱۹۶۰، ۲۳۲ ، مخ)

ب : هغه رباعي چې لومړی بيت يې مسره او دويم يې غير مسره وي .

لکه :

بې قدره نه دي د راز خبرې د راز خبرې ، دي مرغلرې
ځای يې دننه دزړه صندوق دی وربه يې نه کړي همدم که لرې

(دخوشال خان خټک کليات :۱۹۶۰، ٦٦٤ مخ)

دپورتنيو بيلګو په راوړلو ، درباعي ډولونه او دجولې له مخې يې څرنګوالی پوره څرګنديږي . درباعي ژانر موضوعګانې - پند ، حکمت او هم عشقي او ټولنيز دي.
له دغو څرګندونو څخه څرګنديږي چې رباعي په کلاسيک پېر کې ديوه غوره ادبي ژانر په توګه کارول شوې ده او دشاعرانو دشاعرانه احساساتو په څرګندولو او د ټولنيزو موضوعګانو په انځورولو کې وړنده مقام درلود .

ع- پارکی (قطعه) :

دپښتو ژبې دکلاسيک ادب دنظم دليريک ډول ژانر دی . په دې پېر کې نظم دنورو ژانرو په څېر ددې مهال دشاعرانو او ناظمانو لپاره يو پيژندل شوی ژانر وو ، چې په لرغونو مهالونو کې يې هم ريښې ليدل کيږي ، چې په جولې او منځپانګې کې ټولنيزې سکالووې راوړل شوي او انځور شوي دي .
په دې ډول نظم کې لنډې لنډې موضوعګانې چې لوړ ټولنيز ارزښت لري ، څرګندې شوي دي. مخکې وويل شو چې په پښتو ادب کې په دې هنري جولې کې شعر ويل او نظم جوړونه ديوې تاريخي پېښې په توګه لرغونی دود لري .
په پښتو ژبه کې قطعې ته پارکی وايي . ددې ژبې لومړنی پارکی (قطعه) دابومحمدهاشم سرواني (۳-۲۲-۲۹۷) هـ ق

. لـه عربـي ژبـې څخه راوړل شوې قطعه ده چـې څـرک يـې دپټې خزانـې لـه لارې مـوږ تـه لـګيدلـی دی .

دغه پـاړکـی داسې دی :

ژبـه هم ښه ويـنا کـانـدي چې ويـنه دخاونـــد پـــه لاس کې زر او درهمونـه

ژبـه ور ورلـه ورځـي ويـنا يـې اوري د درهـــــــــم خـاونـدان تـل وي پـويـونـه

کـه درهم يـې ځيـنې ورک شو ،شي نـتلـی پـر نـړی يـې وي پـه خرو پـيژنـدون

کـه بډای سونـی وبولـي خلق وايـي دا ويـنـــا ده رښتيا ښه لـه رښتون

کـه بې وزلـې ووايـي رښتيا خبـره نـور وايـي دا خوسونـی دی تـيـرون

هو درهم ښندي هر چا لـه لويـه برخـه د درهـــــــم دخاونـد هر ځای پـرتـمون

درهم ژبـه ده کـه څوک ژبـور کيـږي ده پـــه علـــم کـه څوک و کـانـدي قـانـون

(پټه خزانـه ١٣٥٤، ٢٦ مخ) .

تـردې وروسته پـه پښتو ژبـه لــومړنـی ويـــل شــوې قطعــه، دشيخ رضی لـودي ده(٣٩٠ هــ) داقـطعـه داسې ده :

دالـحاد پـه لـوردې تـربـلـل ګروه دې زمـوږ وکـــور اوه .

مـوږ رونـلـی پـه زيـارنـه تـا پـــه تـوروتـــور اوه

لـرغون ولـې ګروهيدلـې چــــې دې ګوښـــــې اړاوه

لـودي ستا پـه نـامـه سپک شو کـه هرڅومره درنـاوه .

(رښتين : ١٣٤٧، ١٣٨ مخ) .

لـه دې څخه جوتـيږي چې پـه پښتو ادب کې پـاړکـی (قطعـه) لـرغونـې ريښې لـري . لـه دې سره سره پـه دې پـېـر کــې پــه روانـه پښتو ژبـه دشـيخ رضـي لــودي (٣٥٠) شـاوخوا او امـيـر نـصر لـودي (٣٩٥) هــ ق پـاړکـي لـيدلای شو .

ددغو پـاړکـو جولـيز جوړښت دپښتو ژبـې پـه وګړنـيو وزنـونـو سره دي . ددې پـېر دپـاړکـو پـه جولـو کې دپـند او نـصـيحت اوهم حکمت ښکلـي منځپانګې راوړل شـوي ، چـې دهغـه وخـت دټولـنيز ژونـد څرنګوالـی پـه کې لـه ورايـه څرګنديږي .

قطعه ديوځېل پـه څېرد منځنيو پـيړيو پـه پښتو نـظم کې هم خورا زيـاتې بېلـګې لـري چې د روښانـيانـو پـېر دشـاعرانـو لـه خوا ډيـره کـارول شوې ده ، چې بـيلـګې يـې ددې مهال پـه ديـوانـي شعرونـو کې شتـه دي . خوشال خان خټک اوددې پـېـر دنـورو شـاعرانـو لـه خوا پـه دې ادبـي او هنري جولـه کـې خورا زيـات شعرونـه او نـظمونـه جوړ شوي دي .

ددې مهال پاړکي عربي وزنونو ته نږدې شوي دي او په منځپانګو کې يې ډول ډول موضوعګانې راوړل شوي دي . چې دعشق ، بزم ، پند ، هجوو او نورو اخلاقي خواوو په روښانه کولو او څرګندولو کې ويل شوي دي .
روهي په ادبي څېړنو کې ليکي : ((دخوشال په اثارو کې دشکل تنوع زياته ده ، په نثر کې يې له ساده او مرسل څخه نيولې ترموجز او مسجع پورې بېلابېل اشکال ليدل کيږي .
لفظي صنايعو له نظره دخوشال ديوان ديوه قاموس حيثيت لري . که څوک ديوان پسې وپلټي نو هررازبد يعی صنعتونه به په کې ومومي .
دوست محمدکامل دنمونې په توګه دده په کلام کې دغه صنايع ښودلي دي . ((تجنيس ، حسن تعليل ، طباق الاضداد ، ابهام ، ترجيع بند ، تنسيق الصفات لف ونشر – مرتب او غيرمرتب .
دخوشال په اشعارو کې : مثنوي ، رباعي ، مربع ، مخمس ، مسدس ، معشر ، ترکيب بند ، ترجيع بند ، قطعه ، غزل ، قصيده او داسې نور شته دي .)) (روهي : ۱۳۶۲، ۲۶۹مخ) .
پورتنيو څرګندونو څخه څرګنديږي چې قطعه او ددې ترڅنګ نور ادبي ځېلونه او ژانرونه خورا زيات وو ، داچې دخوشال خان په کليات کې دنظم پورتني ډولونه راوړل شوي دي ، نوڅرګنديږي چې په دې مهال کې پاړکی ديوه غوره ادبي ژانر ديوې برخې په توګه د ټولنيزو اړخونو په څرګندولوکې کارول شوی دی .
پاړکی په وزمين او اهنګوال ډول د رباعي په څېر ويل کيږي ، توپير يې دادی چې په رباعي کې يوازې دوه بيته ليکل کيږي ، مګر په قطعه کې دوه بيته او له دوو بيتونو څخه زيات هم راځي . همدارنګه دقطعې مطلع مسره نه وي ، يعنی لومړۍ مسره يې د قافيې له پلوه سره يونه وي . قطعه تر دولسو بيتونو پورې ويل کيږي ، په فرهنګ ادبيات کې پاړکی (قطعه) داسې پېژندل شوې : هغه شعر دی چې له څوبيتونو څخه جوړ شوی او په ښکاره ډول دقصيدې په څېر دی . يوازې داچې دوه لومړني مسرې يې دواحدې قافيې لرونکی دي. دمعنی له پلوه دڅو شعرونو غونډ (مجموعه) ده ، چې ديوه مطلب او معنی په څرګندولو کې دپند ، حکمت او نورو غوښتنو په څېر وي . قطعه زياتره له دريو څخه تر دولسو بيتونو پورې وي .
(خانلري : ۱۳۴۹، ۴۰۱ مخ) .

پاړکی (قطعه) :

په پښتو او پارسي ادب کي دګډې جولي له مخي ویل شوي دي . دسکالو له اړخه دپاړکي په منځپانګه کې : پند ، حکمت اونورې ټولنیزې غوښتني راځي .
دکلاسیک پېر دغه لاندې قطعه دبېلګې په ډول راوړو :
اندیښنه که په غره کښیږدې غربه هم لکه ویښته کا
خوار سړی ملامت نه دی که په غم کې ځان اوبه کا
په پورته ډول پاړکی (قطعه) دجولي او منځپانګي له پلوه دیوه ادبي او هنري پیژندل شوي ژانر په توګه څرګند شوی . دخوشال خان خټک یوه قطعه .
سره ورغلل دوه غرونه یومغل دویم پښتون
رنځ شدت یې هسې نه دی چې څوک صاف کا خپل لړمون
خدایه ته دا نابینایي هم بیچون هم بیچګون
ته حکیم یې پرې پوهیږې زه پرې نه پوهیږم چون
واړه ستا په حکم کیږي که ګډون دی که شلوون
که بیرون نه شي له ملکه غم لري په کې زرغون
که رودونه پار، پرار وو سېر دوینو دي جیحون
په هرحال شکریاده دې تبه ښه ده نه طاعون
(خوشال کلیات : ۱۹۶۰، ۸۳۰-۸۳۱ مخ)

۵- دوه ییز (مثنوي) :

دلغت له پلوه هغه دوو بیتونو ته وایي چې دواړه مسرې یې دګډې قافیې درلودونکې وي ، یعنی مثنوي هغه مسره (بیت) دی چې دواړه نیم بیتي یې په وزن او قافیه کې سره برابر دوه دوه دورونه ولري ، خو په دې شرط چې دمربوط نظم مخکني او وروستي بیتونه په هر وخت په وزن کې سره یو او په قافیه کې سره بېل وي . یعني هر بیت به مسره وي او هره مسره به یې مستقله قافیه لري او په وزن کې به سره یوشی وي .
دادبیاتو په فرهنګ کي لیکي : دفارسي شعر یو ځانګړی قالب دی چې په عربي ژبه کې دفارسي په تقلید ویل شوی او جوړ شوی ((مزدوجه)) یې بولي . مثنوي هغه شعر دی چې دواړه مسرې یې دګډې او مستقلې قافیې درلودونکې وي . په پارسي ژبه کې اوږده بزمي یا رزمي او عرفاني نظمونه دمثنوي په چوکاټ کې کارول کیږي . لکه دمولوي مثنوي ، دفردوسي شهنامه اودنظامي خمیه (زهراخانلري : ۱۳۴۹، ٤٤۲ مخ) .

حسن عمید لیکي : ((هغه دوه دوه شعرونه چې دواړه مسرې یې دقافیې درلودونکی وي او د دویمې مسرې قافیې یې دلومړي مسرې دقافیې په څېر وي . لکه دفردوسي دشهنامې شعرونه ، دمولینا جلال الدین مثنوي او نور .
عرب دې ډول شعر ته مزدوج وایي ، یعنی زوج ، زوج .
)) (حسن عمید: ۱۳۵۰، ۹۳۸مخ) .

مثنوي ځانګړی قالب لري چې جولیز جوړښت یې پورته څرګند شو .

مثنوي د فارسي ادب لیریک ډول نظم ژانر دی ،چې وروسته په پښتو ادب کې دود شوي دي .

په پښتو ادب کې دمثنوي دویلو دود له لرغوني پېر څخه راپاتي دي .

په دې هکله جلال الدین لیکي : ((ترکومه ځایه چې ما دمثنوي په باب په پښتو شعر او ادب کې څېړنه کړې ده . دموجودو موادو له مخې چې زموږ پښتو کتابونو کې خوندي او زموږ په لاس کې شته په پښتو ادب کې دمثنوي دپیدایښت له لومړنی بیلګې څخه دپنځمې پیړۍ په اوایلو کې مخامخ کیږو او هغه هم دشیخ اسماعیل نیکه هغه منظومې نارې دي چې دخوښیو دتګ په وخت کې یې ویلي دي .)) (جلال الدین :۱۳۶۰، ۱۷ مخ) .

په پښتو ژبهٔ او ادب کې ددې ډول نظم دبیلګې پته له پنځمې هـ ق پیړۍ څخه مخکې موږ ته څرګنده نه ده .

په دې ژبه او ادب کې لومړنی مثنوي دشیخ اسماعیل دامنظومې نارې دي .

که یون دی یون دی ، مخکې بیلتون دی له کسي غره
څخه ځي خرښبون دی
کـــه وروره وروره ، خرښـــبونه وروره
ته چې بیلتون کړې ، زما ویر ته ګوره
چې ځې مرغۍ له - توری کرغۍ له همزولې پاتې
- ځې څه برغۍ له
زړه مـــې رپیـــږي ، یــــار مــــې بیلیـــږي
بیلتون یې اور دی ، زموږ کهول ولاړه
(پټه خزانه : ۱۳۵٤، ۹-۱۰ مخونه)

تردې وروسته تایمني (۵۵۰) هـ ق کې په دې ځواب کې شعر ویلی چې څو بیتونه یې په لاندې ډول دي :

نن زه غږیږم په صفت دسلطان چـې دی بـادار غـازي
ملک دجهان
دفیروز کوه او غور رڼاله له ده ده هـم د تېـرو
تورو رڼا له ده ده
چې توره وکاږي چړتون کي خالي غلیم چې کله کړي
په توره سیالي
غیاث الدین دغور زمری عالیشان داسلام دیـن دده پـه
تـوره روښان

ماد داور په مځکه ولید ادم دادجنت په څېر وبڼ ښه خرم

(رښتین :۱۳٤۷، ۲۳ مخ .)

تر تایمني وروسته بله مثنوي داکبر نومي شاعر ده چې دګوډ تیمور هم زمانه او دزمیندداور اوسیدونکی دی (۷۷۰ هـ-ق) شاوخوا کې اته څپه ییز سیلاب کې مثنوي ویلې ده .

دبېلګې څوبیتونه یې دادي :

زه عاشق یم یار هم نیز نورڅه نلرو تمیز
یو پربل عاشقان یو هم په عشق خپل صادقان یو
یو په بل پسې رنځور یو چې نژدې نه یو رنځور یو
عشق که ښه دی ، که بلا دی پند راکړی زموږ مولی دی

(رښتین : ۱۳٤۷ ، ۳٤ مخ)

تراکبر وروسته بله مشهوره مثنوي دزرغون خان نورزي ده ، چې په ۹۲۰ هـ - ق کې په دهراوت کې مړ شوی دی . دشعر بېلګه یې :

ساقي پاڅه پیاله راکه مرور یار مې پخلا که
پسرلی شو غنچه ګل کا زلفې تاوې دسنبل کا
اوبه تویې په لمبو که اور مې مړ په دې اوبو کا
هرسړی په میو مست دی دې بهار کې ګل پرست دی

(رښتین : ۱۳٤۷ ، ۳۵ مخ)

دلرغوني پېر څو مثنوي چې په دې مهال کې ددې ژانر جولیز جوړښت ترې څرګندیږي او په ګڼړني تول او وزن ویل شوې وړاندې شوه .

دمثنوي دپیدایښت په هکله چې ایا دچا لخوا او په کومه سیمه کې ویل شوې داداب پوهانو او ادبي کره کتونکو ترمنځ دنظر یو والی نه لیدل کیږي ، له دې امله دمثنوي دپیدایښت په برخه کې نوموړي پوهان او کره کتونکي پر دوو ډلو ویشل کیږي . لومړي ډله پوهان په دې نظر دي چې مثنوي لومړی په پارسي ژبه او ادب کې رامنځ ته شوې او وروسته بیا په عربي ژبه کې دپارسي ژبې په تقلید او پېښې دمثنوي په جوله شعرونه ویل شوي دي .

دویمه ډله پوهان بیا په دې دې نظر دي چې دلومړي ځل لپاره مثنوي په عربي ژبه او ادب کې رامنځ ته شوې او له عربي څخه بیا وروسته په پارسي ادب کې په دې جوله

دود شوې ده ، خومثنوي وروسته بيا له عربي ژبې څخه په پارسي ژبه او ادب کې زياته پرمختيا او وده کړې ده .
ښاغلی جلال الدين ليکي : که د دواړو ډلو پوهانو نظريې سره پرتله کړو ، دلومړي يا الف ډلې پوهان يوازې دمثنوي پيدايښت اساساً په دري ادب کې ګڼي ، ولې دخپلې ادعا دثبوت لپاره داسې کومه بيلګه نه وړاندې کوي چې دهغې له مخې دمثنوي تاريخي لرغونتوب څرګند شي او هم په دري ادب کې د دريمې هجري پېړۍ په شاوخوا او دڅلورمې هجري په اوايلو کې دنظمونو نېټه اټکل کيږي .
دوهمه ډله پوهان مثنوي دعربو دايجاداتو څخه ګڼي او دبني اميه په عصر کې دهغې دبيلګو نومونه اخلي .
ډاکټر شوقي ضيف دابوالفرج اصفهاني دالاغاني دمولف په حواله ليکي: وليد دعبدالملک په تعليمي شعر کې شهرت پيداکړی . وليد دغه خطبه د دوهمې هجري پېړۍ په لومړيو لسو کلونوکې ويلې ، داسې معلوميږي چې مثنوي دعربي خوندي اثارو له مخې تر پارسي ادب دمخه ويل شوې ده ، که څه هم عربو مثنوي دمخه ويلي دي ، ولې داهم يو واقعيت دی چې عربو تر اوسه پورې مثنوي ته انکشاف نه دی ورکړی او همدغه غير عربي خراساني شان وو ، چې هم يې دفورم له مخې اوهم دمحتوی له نظره مثنوي ته انکشاف ورکړی او د تکامل لوړو مدراجو ته يې ورسوله او نړيوال شهرت يې پيدا کړ ...)) (جلال الدين : ۱۳۶۰، سريزه ، الف مخ) .
له دې څخه څرګنديږي چې په پښتو ژبه کې ترپارسي ژبې وروسته په پنځمه هجري پېړۍ کې په مثنوي کې شعرونه ويل شوي دي .
په پښتو ژبه کې دجولې له مخې داته څپيز ، لس څپيز، دولس څپيز، ديارلس څپيز ، څوارلس څپيز او شپاړس څپيز مثنوي نظم بېلګې شته دي . مثنوي په کلاسيک پېر کې دروښاني مهال دشاعرانو ترمنځ پيژندل شوی غوره ژانر دی .
دمثنوي دجوليز جوړښت له مخې چې دبيتونو قافيې يې مستقلې دي ، نو په دې ډول ادبي جوله کې پراخې او اوږدې سکالووې راغلي دي . ددې ژانر دبيتونو شمير محدود نه وي . ديوې موضوع په څرګندولو کې هر څومره چې دشمير له مخې بيتونه وويل شي ، کوم توپير نه کوي . له همدې امله دمثنوي په جوله کې کيسې او حکايتونه دعشق او محبت او هم ديني او مذهبي مطالب ډير ليدل کيږي .
په کلاسيک پېر کې هم، مثنوي د روښان او دده دمهال دنورو شاعرانو په واسطه ويلي شوي دي اوپه دې جوله

کې اوږدې اوږدې سکالووې راوړل شوي دي چې تصوفي ځانګړتیاوې لري .
دخوشال خان خټک او دده دکورنۍ دنورو ادب پالونکو شاعرانو او هم ددې مهال دنورو شاعرانو لکه حمید مومنداو رحمان بابا په خوږو شعرونو کې نه یوائې د مثنوي شعرونو دبیلګو څرک موږ ته لګیږي ، بلکې په دې مهال کې هر ډول کیسې ، افسانې ، عشقي ، رومانتیکي افسانې ، مذهبي او دیني جنګنامې په پښتو ژبه مثنوي شوي دي .
دخوشال خان خټک دمثنوي بیلګه :

دهرچاسره چې یونفس قرین شوم
دهغوله خویه بویه په زړه شین شوم
زړه مې خوښ په هیچا نه شوپه عالم کې
له عالمه سره زیست کړم په ډیر غم کې
څوک دسود له مخه څوک راسره یار شو
چې یې خپل مقصودپوره شو نو ویزار شو
هر چې تاسره یاري کاښه یاران دي
همګي واړه لړم دي یا ماران دي
زامن واړه دزړه رنځ دخپل بابا وي
لونې کل دزړه ژورې دماما دي
که دې یار دی که دي خوښ دی که دې ورور دی
دخپل ځان دي دخپل سود دي دخپل کور دي
تش دخولې لباس لباس دي سره کیږي
دهرچا خاطر خپل سودو ته پرکیږي .
دراحت په وخت سل لاپې دیاري کا
دمحنت ساعت چې راشي ویزاري کا
(اشنا : ۱۳۳٦، ٥۳ مخ)

په پورته ډول لیدل کیږي ، چې مثنوي دجولې او مضمون له پلوه دکلاسیک ادبي ژانر په توګه غوره ادبي مقام لري چې په منځنیو پیړیو کې عربي وزن ته نږدې شوی او موضوعګانو له پلوه نوی والی او تازه والی په کې لیدل کیږي او دمثنوي د ودې او بشپړتیا پراو همدغه پېړ ګڼل کیږي . دخوشال خان خټک څلور منظوم اثار لکه طب نامه ، فضل نامه ، اخلاق نامه او فراقنامه په مثنوي نظم ویل شوي دي .
عبدالقادر خان په ۱۱۱۲ هـ ق کې دمولانا عبدالرحمن جامي یوسف زلیخا مثنوي نظم له پارسي څخه پښتو نظم ته اړولی دی .
همدارنګه دصدرخان (ادم خان درخانی) په ۱۱۱۸ هـ ق کې په مثنوي نظم سره ویل شوی دی.
دعبدالقادر خان د(یوسف زلیخا) مثنوي څو بیتونه چې دخپل اثر په پیل کې ویلي دي :

عنایت ربه په ما کړه داميد غنچه مې راکړه
په خنداکي باغ زماکړه معطر دماغ زما کړه
شناسامې په نعمت کړه ماگویا په خپل صفت کړه
(جلال الدین : ۱۳۶۰، ۲۹ مخ)

دصدرخان ختېک د (ادم خان درخانی) دکیسې دپیل څو بیتونه :

زما پلار ځای یې جنت شه په اولاد یې برکت شه
نیکوخلق نیکو گفتار و نوراني علوي دیدار و
خلق یې هسې په اوصافو چې ترې هېڅ داهونافوو
دهنر دعلم کان و عالیجا، عظیم الشان و
(جلال الدین : ۱۳۶۰، ۲۹ مخ)

همدارنگه زرغونه کاکړه د ۹۰۳ هـ -ق په شاوخوا کې لومړنی ښځه ده چې د شیخ مصلح الدین سعدي بوستان یې په پښتو ترجمه کړی دی ، دلته یې څو بیتونه را اخلو :

اوریدلي مې قیصه ده چې له شاتو نه خوږه ده
داختر په ورځ سهار بایزید چې و رویدار
له حمامه راوتلی په کوڅه کې تیریدلی
ایرې خاورې چا له بامه راچپه کړلې ناپامه
مخ او سریې سو ککړ په ایرو په خاورو خړ
(پټه خزانه : ۱۳۵٤، ۱۰۵ مخ)

پورتنی بیلگې موږ ته دجولې او منځپانگې له مخې دپښتو ادبي نظم په منځني پېر کې راپه گوته کوي چې هر ډول اوږده او لنډ مطالب په کې راوړل شوي دي .

دشېرمحمد هوتک په (۱۰۹۲ هـ -ق په کندهارکې زیږدلی) اسرار العارفین او د حمید مومند ۱۱٤۸ هـ -ق شریعته الاسلام اوهم نورو د ډول ډول دیوانونو یادونه کولای شو چې په مثنوي جوله کښل شوي او لیکل شوي دي .

٦- دریيز (مثلث) :

دمسمطاتو له ډولونو څخه یو ډول یا ځېل دی چې دلیریک ادبي نظم ډول بلل کیږي . دمسمط پیژند او ډولونه د څلوریزو (مربع) دژانر په څرگندولو کې، چې وروسته تر دې به پردې ژانر هم خبرې کیږي، راوړل شوي دي .

دمثلث مطلع په عمومي توگه یوه مسره وي چې درې واړه په خپلو منځو کې سره هم قافیه وي او په بندونو کې دهر بند دوه لومړنۍمسرې په خپلو منځو کې او دریمه له مطلع سره په قافیه کې برابره وي او دا دقافیې

رعايت د درييز (مثلث) ترپايه پورې ادامه مومي لکه :

وګټه ځان پښتونه خپل عزيزان پښتونه
يوځل ښکاره کړه بيا دنيا ته کلک
ايمان پښتونه
ژونددذلت دې ورک شي پردی منت دې ورک شي
تاسره زېب کوي ازاد پښتونستان پښتونه
دمريې ژوند به څه وي دځوانی خوند به څه
وي
داسارت له ژوند نه ښه دی ګورستان پښتونه
باتجربه سرباز يې دلوړو غرو شهباز يې
بې ننګي نه ده مناسب دتا په شان پښتونه
دلوغړن ملنګ جان واوره دا اه وفغان
چې خجالت نه کړې په ګور کې خوشال خان پښتونه
(ملنګ جان : ١٣٤٨، ٩٥ مخ)

پته دې پاتې نه وي چې په پښتو کې يو بل ډول درييز (مثلث) هم شته چې درې مسرې لري ، لومړنی او اخرنۍ مسره يې متحدالوزنه او متحدالقافيه وي او څپې يې دشمېر له پلوه دولس دولس دي . دمنځ مسره يې لنډه او دقافيې له قيده ازاده او اته څپې وي ، ولې په وزن کې دنوموړو مسرو پيروي کوي .

دا ډول مثلثونه دنارو په بڼه دپښتو په ځينو منثورو کيسو کې ويل شودي . دبېلګې په ډول :

دفتح ګړنګه نال به دې زرين کړم
که دې دا وار فتح راوړ
خپل امېل بۀ ستا دغاړې لونګين کړم
يا :
که کوترې ، دکلا دسرکوترې
فتح وايي يا مې خور يې
يا راووزه دروازه کړه دړې وړې .
(حبيب الله رفيع :١٣٤٩، ١٨٨-١٩٤ مخ
)

٧- څلوريز (مربع) :

دپښتو ادب دکلاسيک نظم په نورو ژانرونو کې مربع هم ډير غوره ځای لري . مربع دپښتو ژبې او ادب دليريک ډول ژانر دی . دا ژانر هم ډير پخوانی او لرغونی تاريخ لري چې بېلګې يې په لرغوني پېر کې شته دي . مربع دپښتو ژبې او ادب ډولونو په څنګ کې ددې ژبې په ادبي ښکلا کې ځلانده ونډه لرلې ده ، لکه چې ليدل کيږي مربع دمسمط د ډول يو ژانر دی . دمسمط نور ژانرونه : مخمس ، مسدس ، مسبع ، مثمن ، ان ترمعشره

پورې دی ، چې هر ژانر یې دځانګړې جولې او تکنیک درلودنکی دی .

په دري ادب کې مسمط دڅلورمې هجري پیړۍ په وروستیو کلونوکې دود شوی دی ، ددې ډول نظمي ژانرونو بنسټ ایښودونکی او نوښتګر په دري ژبه او ادب کې منوچهري دی ، منوچهري دڅلورمې هجري پیړۍ دوروستیو کلونو شاعر دی .

ډاکټر ذبیح الله صفا په تاریخ ادبیات ایران کې لیکي : ((له دې ډولونو څخه ځیني لکه ترجیع بند او مسمط ددې پېړ په وروستیو کلونو کې وینو او د مسمط نوښتګر منو چهري ددې پېړ دوروستیو کلونو شاعر دی .)) (ذبیح الله صفا : ۱۳٤۲، ۲٦٦ مخ)

ددې اړینې له مخې چې مسمط دلغت او ادبي اصطلاح له مخې څرګند شي په عمید فرهنګ کې داسې لیکل شوي : ((مسمط (م . س . م .) هغه حکم چې رد نه شي او پرهغې باندې نیوکه (اعتراض) نه وي او دبدیع دعلم په اصطلاح هغه دی چې شاعر څلور یا پنځه یا شپږ مسرې یا زیاتې تر لسو پورې هریوه قافیه ووایي او وروسته بیا یوه مسره په بله قافیه راوړي . په اصطلاح کې څلور مسریز ته مربع ، پنځه مسریز ته مخمس او شپږ مسریز ته مسدس وایي ، لیکن ددې علم نوم مسمط دی . یعنی دغه ټول په مسمط نوموي .))

مسمط دنظم له ډولونو څخه دی او په دې پورې نور دنظم ژانرونه لکه مربع ، مخمس ، مسدس ، مسبع او تر معشره پورې راځي .

مربع دنظم داسي یو ژانر دی چې دوزن او اهنګ له پلوه درباعي په شان ده خو توپیر یې دادی چې مربع له لومړي څخه تراخره پورې دوه ، دوه بیته وي . داولو دوو بیتونو مسرې یې په قافیه کې سره یو ډول وي . دنورو بندونو لومړني درې مصرې یې بېله قافیه لري او څلورمه مسره یې بیا لکه دلومړیو دوو بیتونو په شان وي . دمربع د ویلو طریقه هم ځانګړې ده چې په ځانګړي وزن سره څه وخت چې څلورمې مسرې ته ورسیږي نو هغه اول بیت بیا ورسره تکراریږي .

ددې ادبي جولې ځانګړی جوړښت د ویلو په وخت کې په نظر کې نیول کیږي .

په پښتو ادب کې تر ټولو پخوانی څلوریز (مربع) چې لاس ته راغلې دخر ښبون بابا شعر دی . هغه وخت چې له کیسي غره څخه مرغۍ ته کډه کولو ، دخپل تره زوی اسمعیل په ځواب کې دایوه څلوریز(مربع) ویلی دی :

بیلتانه ناره مې وشوه په کور باندې نه پوهیږم
چې به څه پیښ وي په ورانډې

له خپلوانو نه بیلیږم په سرو سترګو دواړه
سترګې مې نیولي دي ژړاندې
اسماعیله ستانارومې زړه سوری کړ بیلتانه خرښبون
بیاله تا پردی کړ
نه هیریږي که مې بیا نه تایادي کړ په چړو
دوير به پرې شي دزړه مراندې
(پټه خزانه : ۱۳۵٤، ۱۰ مخ)
دمربع په جوله کې ډول ډول سکالووې لکه عشق ، پند ، نصیحت راغلي دي . په کلاسیک پېر کې یعنی د دیواني اشعارو په رامنځ ته کیدو سره په ځانګړې توګه دخوشال خان ختک دادبي زیږونو په ډولونو کې مربع خپل جولیز او منځپانګیز لوړ پړاو ته رسیږي . په دې مهال کې مربع دنورو ادبي ژانرونو په څېر عربي نظم ته نږدې ویل کیږي .
له کلاسیک پېر څخه دخوشال خان ختک د څلوریز (مربع) بېلګه په لاندې ډول وړاندې کیږي :

دریغه بیا مې دوه په دوه ویلی راز وای
لا یو راز ویلی نه دبل اغاز وای
ستا له لوري واړه ناز له مانیاز وای
په مزه مزه خواړه ویل باز باز وای
همیشه په هغه خوی کې چې دخپل وو
هغه خیال چې دې دزلفو دوربل وو
دا ښایسته خاطرې هسې لکه تل وو
فراغت بیغمي تاسره دم ساز وای
چې به تاپیاله دمیو راکوله
ستا دشونډو دبوسې سره مې څښله
زه مست شوی ته هم مسته لایعقله
مې خوري دې په سرتور ګریوان واز وای
له همه واړه عالمه ور تړلی
ستا له لاسه دمادم باده خوړلی
صراحي راته خنداکړای شمع ژلی
په جهان کې خو دا دوه توکه انباز وای
ښه اواز که دبربط دموسیقار دی
یا دجنګ دمغنی یا دم دماز وای
درباب دچارې تار یادبل تار دی
مه وای دا ستا دجړا د ښو اواز وای
دوصال په کامرانی مې دسترس وای
لکه وه چې هغه مینه یوپه لس وای
په تیکو باندې ښادي هوا هوس وای
په ډیر غم کې چهره زرده دغماز وای
چې یې ولیدې دیار په خط وخال کې

په هزار رنګه خوښـي يې په وصال کې
هومره غم بيلتانه کښيښود په خوشال کې
مه بيلتون واى مه يـې د اسوزو ګـداز
واى

٨- پنځه ييز (مخمس) :

دپښتو کلاسيک نظم دليريک ډول ژانر دى چې دمربع ، مسدس ، مسبع او نورو په څېر دمسمط ادبي نظم له ډولونو څخه ګڼل کيږي.
پښتو ادب ددې ډول نظم بيلګې په کلاسيک پېر کې خورا زياتې لري . دديواني ادب په دود کيدود عربي وزن په دود ويل شوي او نږدې کړى شوي دي .
په کلاسيک پېر کې خوشال خان خټک او هم دنورو شاعرانو لکه پيرمحمدکاکړ او ددې پېر په نورو ادبي نوښتونو کې ددې ډول نظم بېلګې شته .
خوشال خان خټک دځينو ادبي نظمي ډولونو څخه پرته نور دنظم په ټولو ډولونو کې شعرونه ويلي دي . پوهاند رشاد وايي : ((رښتيا هم دخوشال خان دپښتو نظم درنه مجموعه چې ولټوله شي له مستزاد او ځينو مسمطاتو لکه مسبع ، مثمن ، متسبع څخه پرته دپارسي نظم نور ټول شکلونه په کې موندلى شو .)) (رشاد : ١٣٦٧، ٥٢ مخ)
مخمس دجولې له مخې له څوبندونو څخه جوړ شوى او هر بند يې پنځه مسرې لري ، دلومړي بند د پنځو واړو مسرو قافيې سره يوشان وي مګر دنورو بندونو څلور مسرې يو ډول قافيه لري او پنځمه مسره يې دلومړي بند دقافيې په شان قافيه لري .
بېلګه يې :

ګوره موږ به څه شو هيڅ خبر نه يوله حاله ورځ
اوشپه چې درومي خالي نه يوله جنجاله
موږ په مرګ به و مروکه موعمرشي زرکاله ګور لره
به ورشو ډلې ډلې له وباله
بله تکيه نشته خو هم ستا ده ذولجلاله
شي دمرګ له لاسه په هرلورې طوفانونه درومي په
ساعت کې دکالونو سامانونه
پاتې شي په زړه کې په زرګونو ارمانونه کانې يو
که څه يو ، بلا سخت لرو ځانونه
حال موبدل نه شي نه څه کم له خپله خياله
کله خيال دپولو،د پټيو ، دباغونو کله خيال
ددشتو، د ډاګونو دراغونو
کله خيال دزرو د ګوهرو دلالونو کله خيال
دعيش عشرت د اياغونو
کله خيال دکښلود جمال له خط وخاله

لږ خیالونه نه دي که یې وایم په زرګونه هرزمان رازیږي واړه ستا له اندرونه
ورځ وشپه پرې درومي دخیالونو کاروانونه هم په بیداری هم په شپه وینې خوبونه
ستا دزړه مینه په خیالونو مالامال
کله کوز مځکه کله پاس په اسمان شي کله ګدایي کړي کله ځان لره سلطان شي
کله شیخي واخلي په حلقه د درویشان شي کله دانشمند مل ودانادرست جهان شي
سرشي په ویلو په څورنګه قیل وقال
څورنګه ستاینه دخپل علم کړي اغازه هم له خپله علمه هم له زهده له نمازه
ته که غلیوازي خپسو واړه کړي تربازه نورې بازی څه دي بازي خلاص سره انبازه
شرم حیانکړي نه نادم شي له افعال
ماروي هغه علم چې په تن دچالګیږي یاروي هغه علم چې و زړه وته رسیږي
درست تحصیل حاصل کړه چې خصلت دې نه بدلیږي څزي کتابونه په تانښلي روانیږي
هیڅ دی هغه علم چې خالي دی له اعماله
کله د رویشان دي چې دخدای په نامه غواړي درپه درجاروزي لکه خرونه هسې نغاړي
هیڅ پوښتنه نه کاچې څه مومي واړه نغاړي کورته چې څه یوسي په خندا خندا وویاړي
تش خالي چې ورشي خوب یې نه کیږي په ساله
ښه سړی هغه دی چې ځان کم ګڼي تربله میکرود روغ نه کړي په رښتیا کې وي هرکله
چارچې باندې ورشي بله لار ښهٔ کاترخپله شکرپه نعمت کا په بلاخبر تربله
زړه یې خالي نه وي همیشه له اشتغاله
عقل اسماني دی ته یې مه غواړه په مځکه ځای دګومې راغی په حکیم په پندت ځکه
خپله پوهه واړه شریعت وته کړه ورکه سپک به شي بیشکه څوک چې شرع ګوري سپکه
لار دشریعت ده بې افته بې زواله
څو رنګه عالم دی خوښ خرم په خپل روزګار کې هرچاته چې ګورم واړه ښخ دي په خپل کار کې
واړه خپل مراد غواړي په صبرپه تلوار کې سودګوري مقصود ګوري په هره چار کې
واړه خپل قسمت خوري د دنیا له ملک وماله
ولي خناس نه دی چې مالک دزرو پول شي کبرلوېي واخلي عجب خیال باندې نزول شي

دی که ناقبول دی په هرچابانديٖ قبول شي کله يې
نظر دچا په فرغ په اصول شي
څه به درته وایم زه
دزړو له احواله
خدایږو که خبر وم چې دا زرهسې بلادی اوس چې پرې
خبرشوم راته بد تر اول لا دی
ځکه راته بد شول چې دهرسفله تر ملادی مخ دهغو
تورشه چې په زړو مبتلادی
نام لره په کار دی که نه کم دی ترسفاله
پاک دی که ناپاک دی دخپل ځان ثناصفت کا خوښ له
خپله ځانه په خپل کارکې فراغت کا هیڅوک محتاج نه دی چې به غوږ
په نصیحت کا خپل غرض ته ګوري کار دزړه په مصلت کا
ولې فضولي کړې دم په خود اوسه خوشاله
(دخوشال خان کلیات :۱۹۶۰، ۹۳۲-
۹۳٤ مخونه).
په پورتني مخمس کې دجولې او منځپانګې له مخې ددې ژانر ځانګړتیاوې څرګندیږي ، ددې نظم په منځپانګه کې دپند او نصیحت سکالووې راغلي دي او ټولني ته دټولنیزو نیمګړتیاوو څرګندونه کوي .

۹- شپږیز (مسدس) :

د دیواني شعرونو دنظم هغه ژانر دی چې هر بند یې شپږ ، شپږ مسرې لري . د اول بند ټولې مسرې يې په یوه قافیه کې ویل کیږي او بیادهربند شپږمه مسره يې د اول بند دمسرو په قافیه وي . مخکې دمربع بحث کې دې موضوع ته اشاره وشوه چې دمربع هربند څلور ، دمخمس پنځه ، دمسدس شپږ ، دمسبع اوه ، دمثمن اته ، دمتسبع نه او دمعشر لس بنده وي . دبندونو دشمیر له مخې له اول بند سره په قافیه کې یوشان وي .
په اهنګ او ویلو کې دمسمط ټول پورتني ډولونه یوشان وي ، یوازې دبندونو دشمیر په څرنګوالي کې توپیر لري .
دلغت له مخې مربع ته څلور کونجی ، مخمس ته پنځه کونجی ، مسدس ته شپږ کونجی او مسبع ته اووه کونجی ان تر معشره چې لس کونجی يې بولي ،ویل کیږي.
په مسدس کې نوي ډول ډول مطالب چې زیاتره يې پند او حکمت وي، راځي .
دنظم په دې جولې کې ټولنیزې غوښتنې په هنري ژبه انځوریږي . دغه ډول نظم په کلاسیک پېر کې خورا زیاتې بیلګې لري او پیژندل شوی ژانر دی .
دلته دپیرمحمدکاکړ دمسدس څوبیتونه دبېلګې په ډول راوړو :

هجران انبار کړه پرما غمونه
ضعیف نحیف شوم په تن زبونه
اورمې بیابل شو دزړه په خونه
ګهې ژړا کړم ګهې اهونه
اوښي مې ځاځي له جګرخونه
رنځ مې زیاتیږي له دې تاخونه
پټن چې مینه په دې ځراغ کا
اخر سینه په اور باندې داغ کا
زړه دې له ښکلو عاقل فراغ کا
فراق را درومي فتور به چاغ کا
ځای د محنت به ددنیا باغ کا
دا مرګ خزان دی خوبان ګلونه
فلک اسیف دی زړونه ورغاندي
ناسازې چارې په هرچا کاندي
غمجن ژړا کړي بې غمه خاندي
قدم په ورو ږده نادانه وړاندې
چې پامالیږي ترځمکه لاندې
واړه ځلمي دي یا کښلې نجونه

۱۰- اوویز (مسبع) :

دپښتو په ادبي کلاسیک نظم کې یو ډول او ژانر دی ، اوه بندیز یا مسبع ژانر داسې نظمونه دي چې هر بند کې اوه مسرې وي ، یعنی درې نیم بیته وي ، دمسبع دلومړني بند اوه واړه مسرې په یوه قافیه وي لکه مربع ، مخمس او مسدس او کله داسې هم وي چې په سرکې یې دمطلع په ځېر یو بیت وي ، چې په یوه قافیه وي او ورپسې دبند شپږ مسرې په بله قافیه وي او ددغه بند اومه مسره دمطلع په قافیه وي ، په دې ډول دنظم ترپایه پورې دمسبع داول بند لکه دغزل د اول بیت په شان ویل کیږي . دغزل مطلع اول بیت وي د مسبع مطلع اولنی بند وي او لکه چې دغزل دهر بیت مسره په قافیه کې د مطلع دقافیو سره برابر وي . دا ډول دمسبع دهر بیت وروستۍ مسره په قافیه کې دمطلع له قافیو سره برابر وي . دارنګه دمسبع دهر بند وروستۍ مسره هم داول بند له مطلع سره په یوه قافیه کې راځي .

مسبع له مسدس او مخمس سره نور توپیر نه لري یوازې دومره توپیر لري چې د مخمس دهریو بند مسره پنځه ، دمسدس شپږ او دمسبع اووه وي . قافیه ، وزن او اهنګ کې ټول سره برابر وي . ددې ډول نظم بېلګې دپخوانیو او کلاسیکو شاعرانو په دیوانونو کې نه لیدل کیږي .

همدارنګه په همدې ډول د مثمن هر بند اته مسرې ، دمتسبع نه مصرې او دمعشر هر بند لس مسرې وي .

۱۱- نهه یيز (متسبع) :

په متسبع کې مطلع او بندونه له نهو نهو مسرو څخه جوړ شوي وي . مطلع به متحدالوزنه اومتحدالقافیه وي او دهر بند اته مسرې به په خپل منځ کې او نهمه به له مطلع سره همقافیه وي او بندونه دوزن له مخې د مطلع له وزن سره یوشی وي . دمتسبع بېلګه مې په چاپي منظومو دیوانونو کې په نظر رانه غله دا لاندې بېلګه مې دپښتو معاصر شاعر عاشق الله (فریاد) له ناچاپه شعري مجموعې څخه راخېستې ده .

دیار په پاکه مینه ډیر ژړیدلی یمه زخمي
زخمي له غمه ډیر دردیدلی یمه
سپو رقیبانو مدام هرځای رټلی یمه دیار له دره
ځینې بینوا تللی یمه
تورو ملالو سترګو په اورداغلی یمه خدنګ دتورو
بڼو په زړه ویشتلی یمه
په درد وغم دهجرهم کړیدلی یمه د دود دستور
او سیالی ځینې وتلی یمه

دزمانې ظلمونو ډیر ځورلی یمه
خوشالي نه وینمه عمرپه غم تېریږي که هر څوزړه
صبروم له یاره نه صبریږي
دخوار ماشوم په شانې سبابیګاژړیږي لکه پتنګ په
شمع په سرو لمبو کړیږي
چې اشنا ظلمونه کوي په حال مې نه رحمیږي چانه ګیله
نه کوم نصیب مې خپل رسیږي
رنګ مې خراب له غمه ژیړ او
زبیښلی یمه

یادونه کوم چې پورتنۍ بېلګه مې داستاد جلال الدین صافي له څېړنو چې دمسمطاتو په برخه کې یې کړې ده ، اخېستې ده .
دغه راز دمثمن بېلګه هم پیدا نه شوه او په کلاسیک پېر کې په چاپي اثارو کې یې بېلګه زما په نظر رانه غله .

۱۲- لسیز (معشر) :

دلیریک ډول له نظمونو څخه دی چې هر بند یې لس مسرې دی . د معشر بېلګه د خوشال خان په لاندې شعرکې وګورئ .
دمعشر بېلګه :

ته خپل خوب کوه پتا   که زه درسته شپه بې تا
سترګې سرې کړم په ژړا   نارې وهم په واویلا
چې ترکانې سخت دی دا   که زړه سوی دې شي په ما

نور څه نه غواړم له تا
مکړه دا هومره جفا
که تیره توره وکښلې   راشې ته قهر نیولې
رقیبانو سند ولې   دواړه لیچې دې غښتلې
بیا یوڅوکلی وهلې   وکشتن ته جوړیدلې
مادې دا جفا منلې   خون بها مې در بخښلې
هومره مهر وکړه کښلې
را ښکاره کړه خپل لقا
ستادمخ په ارمان مرمه   کوک په کوک ناري وهمه
دا ارزو په زړه لرمه   که ترڅایه دې درشمه
چرته دروم څو ک پوښتمه   چې وهر لورې ته ځمه
په سرونو قدم ږدمه   په لار ستړي ودرومه
تل په داطلب کې خورمه
دزړه ویني یک تنها
هغه ورځ چې مین کیږي   عاشقان ترسرتیریږي
که عالم درته رسیږي   نه یې ننګ وي نه شرمیږي
نصیحت پرې نه لګیږي   له کشتنه نه ویریږي
لایعقل شی نه پوهیږي   خومجنون شي ودریږي
پورې خلق حیرانیږي
له هر چاوي شا په شا
نورې یې هیڅ نه وي په دل کې   په سکوت او په ویل کې
په خوړلو په نوشل کې   په خلوت او په محفل کې
په میدان او په ځنګل کې   په لیدل او په کتل کې
په فروخت او په پېرل کې   په ولاړ په پریوتل کې

په اسان او په مشکل کې
دخپل یار لري هوا
که هجران وي که وصال وي   دواړه ده وته یوحال وي

که هزار غرونه جبال وي دېر بندونه دېر اطلال وي
تر دامنځ پرده محال وي او ښکاره دیار جمال وي
جلوه ګریې خط وخال وي خوښ خرم دیار په خیال وي

هم په دا لیده خوشال وي
نه کامله تمنا
(دخوشال کلیات : ۱۹٦۰، ۹٤۸-۹۵۰ مخونه) .

۱۳- مستزاد :

دپښتو ادبیاتو دنظم دخزانې غوره پانګه ده ، دنظم دا ژانر په کلاسیک ادبي نوښتونو کې غوره ځای لري . ددې نظم دلغوي خوا دڅېړلو په برخه کې په فرهنګ عمید کې راغلي دي (عمید: ۱۳۵، ۹٦۸ مخونو) .
((مستزاد : زیات شوي ، زیات کړای شوي او دبدیع دعلم په اصطلاح کې هغه شعر ته وایې چې دهرې مسرې په اخر کې یې څوکلمې له وزن څخه زیات شوی وي . راوړل شي .)) چې دغیاث اللغات په فرهنګ کې یې بېلګه داسې ده :

درخواب جمال یار رامیدیدم ((درعین صفا))
وزګلشن وصف اوګلی میچدم ((بې خارجفا))
ناګاه خروس سحر بیدار کرد ((ګویا زحد))
ای کاش که بیدار نمیګردیدم ((تاروز جزا))

مستزاد هغه ډول ته وایي چې یوه مسره یې اوږده او بله یې لنډه ویل شوې وي او داسې ښکاري چې دغه لنډه مسره یې زیات کړاي شوي وي ، له همدې امله ورته مستزاد ویل کیږي . ددې ډول نظم په مضمون کې ډول ډول مطالب عشقی ، پند، نصیحت ، حکمت او دنورو ټولنیزو چارو په سمون کې ویل کیږي .
دمستزاد په برخه کې دجانان دشعر یوه بیلګه :
جانان وایي :
نه غوږ لرم چې واورم نه خوله دخیر ویل کړم
مدام منت په بل کړم
چې قهرراشي عقل مې مغلوب شي نوښکنځل کړم مدام منت پربل کړم

که هر څوکتابونه رنګ په رنګ وځانته ډیر کړم
اوښې ترنظر تېر کړم

راپیښه بدبختي ده چې یو زه عمل کړم مدام منت پربل کړم
مقصد مې ډیریده دي دروپو چې پنج پوره شي عزت مې په ښکاره شي
نه خېر نه خېرات نه په ښه لار کې ورکول کړم
مدام منت په بل کړم
چې رانیسم په شل روپۍ یوشی نو یې ساتمه په ګران یې خرڅومه
که څوک وماته اړشو عاجز ترلاس مې لاندې په وبه کړمه ساندې
دانه شته چې په عفوه اوښه خوی یې دځان خپل کړم
مدام منت په بل کړم
غلط همسایه توب په کږه لار باندې رهي یم وام سم سړی صحي یم
مرض یم درد وغم یم نه دوا یم نه درمل کړم
مدام منت په بل کړم
په ټوکو مسخرو تشو ویلو افتخار کړم په کذب هم اقرار کړم
په خوله دصداقت لافی کوم برګ برګ کتل کړم
مدام منت په بل کړم
نه مرګ مې زړه ته لویږي نه بیریږم له قیامته
بې ننګه بې غیرته
تردې ژوند ښه ((جانانه)) چې دقبرراستنیدل کړم
مدام منت په بل کړم

مستزاد په کلاسیک پېر کې دخوشال په دیوان کې نه موندل کیږي ، له دې امله مو دجانان دمستزاد بېلګه دلته راوړله . دنظم دا ډول په عربي او پارسي ادب کې ډیرې بیلګې لري ، مستزاد په پښتو ولسي ادبیاتو کې هم ډیرې بیلګې لري .

دا ډول نظمونه په پښتو ژبه کې دعربي او فارسي ادب تر اغیز لاندې ویل شوي دي . مستزاد داسې کلام دی چې هر شعر یې دوی دوی مسرې وي او بیت یې مطلع وي . مطلع داسې یو بیت وي چې دواړه مسرې یې په یوه قافیه ویل شوي وي .

هره مسره یې دوه دوه ټوټې وي ، دیوې مسرې اوله ټوټه اوږده (۱۷) سیلابه وي او ورپسې بله وړه ټوټه چې ((۷)) اووه سېلابه وي او ددې مسرې دواړه ټوټې په یوه مسره شمېرل کیږي چې ټول ((۲٤)) سېلابه کیږي . دهمدې بیت دویمه مسره په په دې ترتیب وي . دمطلع دځلورو واړو ټوټو قافیې سره یوه وي ، چې همدغې دویمې ټوټې یا لنډې ټوټې ته زیات شوي یا مستزاد ویل کیږي .

پورتنی مستزاد چې دجانان له خوا ویل شوی انتقادي سکالووې لري ، ځکه دټولنې ناوړو کارونو باندې په ادبي نظم کې انتقاد کوي او دټولنې بدکارونه او بدکسان غندي .
په پښتو ادب کې د داسې نظمونو بیلګې خورا زیاتې دي . دلته یوازې دبیلګې په ډول په پورتني شعر بسنه کوو .

ترجیع بند :

تکرار او رجوع ته ویل کیږي . دپښتو او دپښتو ځینې نظمونو په ډله کې یو ژانر دی . دپښتو ادب کلاسیک باغ وبڼ دترجیع بند دښکلاګانو بېلګې زیاتې لري ، لکه چې درباعي په برخه کې دې موضوع ته اشاره وشوه چې خوشال خان خټک دنورو ادبي ډولونو او ژانرونو په نوښتونو کې په دې ژانر کې هم خپل شعري استعداد ازمویلی دی .
ترجیع بند په دري ادب کې دځلورمې هجري پیړۍ په لومړیو کلونو کې دمنوچهري له خوا رامنځ ته شوی دی ، موضوع ته مو دمسمط په بحث کې اشاره کړې ده .
ترجیع بند داسې یو فورم او شکل لري چې پنځه ، اووه یا نهه بیتونه په یوه قافیه او وزن ویل کیږي او بیا یوه بیت په بله قافیه وویل شي ، یعنی شپږ م، اتم او لسم بیتونه بل ډول قافیه ولري . دنظم همدغه نظم ونسق ترپایه دوام کوي .
په نظم کې چې پس له ذکر شوو تعداد بیتونو یو مخالف القافیه بیت ذکر شي ، ترجیع بند یې بولي ، چې دترجیع لفظي مانا هم په همدې ډول بیتونو دلالت کوي .

پیرمحمدکاکړ وایي :

ستادمخ په تورو زلفو زه شیدایم
صبح وشام په اه فغان په واویلایم
په فراق کې دې تل خورم دځیګر وینې
صبروتوان مې بې تا نشته مبتلایم
نن فلک راباندې تیغ دجور وکېښ
له سرو وینو ډک لړمون لکه حنایم
رقیبان راسره جنګ وجدل کاندي
په دربارکې دې دسپیو مدعایم

غزاله غوندې وحشي راڅخه مه شه
زه صیاد دې ددیدن په تمنایم
که شل کاله دې مانې وي ، له مایاره
بیګانه مې هنوز مه ګڼه اشنایم
له اشنا مه کړه مانې وفا یې ده
چې سیزي مین بې اوره جدایي ده
غم اند وه دبیلتانه راباندې ډېر شو
دمخ رنګ مې له حسرته په بل پیر شو

اه افسوس چې تل کوم له دردو سوزه
اور دعشق په خاطر باندې چاپېر شو
هم په داچې همېش ځای دتادغم دي
خراب دل مې له جمله هوسه سېر شو
له اغياره چې مدام خندا هوس کړي
قديم يار دی اوس له دله مګرهېر شو
روغ عالم دې کړ سيراب په لعلی لبو
جام دشهدو درنځور زهرو ګند پر شو
سم له عمره له اشنا که دی مانې وي
عاقبت به په ارمان کې خپله سېر شو
له اشنا مکړه مانې بې وفايي ده
چې سيزي مين بې اوره جدايي ده .

داوو دترجيع بند يوه بيلګه چې په کلاسيک پېر کې ددې ډول نظم په برخه کې وليکل شوه .
په کلاسيک پېر کې دنظم ويلو د دود سره سم دترجيع بند دور هم پرمختګ کړی دی او دټولنيز چاپيريال داغېزو له امله يې همغه ډول رنګ اخېستی دی .
دترجيع بند موضوع زياتره عشق ده ، نو ويل کيږي چې دليريک يادبدلې ډول په برخه کې دغه ژانر مطالعه کيدای شي . دترجيع بند په مضمون کې نور مسايل لکه پنداو نصيحت هم راغلي دي او کله کله يې ټولنيز اخلاق او اداب هم څرګند او انځورکړي دي .

ترکيب بند :

دا ډول نظم هم دپښتو ادب دکلاسيک ادبي نظم په ډولونو او ژانرونو کې ډېر ليدل کيږي ، خوشال خان خټک او دد ې پېر نور پښتانه شاعران په دې ژانر کې نظمونه ويلي دي .
دا ډول نظم دترجيع بند په شان جوړيږي چې پس له هر بنده دتوپير او جداوالي داسې يو بيت راوړل کيږي چې دترجيع بند سره توپير لري . يعنی په ترجيع بند کې دټولو بندونو دپاره يو بيت تکراريږي ، ليکن په ترکيب بند کې دهر بند بيليدونکی بيت بېل وي . په ترکيب بند کې هم خواږه خواږه مطالب بزمي او عشقي مضامين راوړل کيږي . په دې نظم کې هم دنازک خيالۍ او باريک بينۍ خوا ډيره شتمنه ده او هر راز ټولنيز مضامين او مقاصد په خوږو الفاظو او اهنګ سره په کې ستايل کيږي .
په دې برخه کې دعبدالحميد مومند يو ترکيب بند دبېلګې په ډول راوړو .
عبدالحميد وايي :
نن به شپه زما ديار په کوم مکان وي

جلوه گر به په کوم هټ په کوم دکان وي
شرمولی به یې حسن کوم ترکان وي
کوم دکان به یې دخولې د درو کان وي
په ډیوه به یې دمخ څو پنګان وي
هم په خوا به یې پاکان که ناپاکان وي
ولې نه چوې له دې غمه
زما دله
چې دې واوریده دیار دتلو
بدله
نه به وي ورسره هسې مسلمان څوک
چې یې واخلي خسمانه داب و نان څوک
نه به وي وربانديې هسې مهربان څوک
چې یې وبولي په جار او په قربان څوک
یایې سیوری کا پر سر لاس داحسان څوک
یایې وکا دبل کار سرو سامان څوک
چې له هسې غمه نه مرم ژوندی پایم
تو زما په محبت شه بې وفا یم
خود په خود به وي ولاړ سترې ستومان
خسته دل په خسمانه داب ونان
ارزان مال به له ناکامه وي پرې ګران
قیمتي یاقوت به پلوري رایګان
دبیقدرو صرافانو په دوکان کې
ددې غمه اه افسوس ارمان ارمان
راکړه خدای په داګړی پرداهمت
چې حاضر شوای دبیکسو په خدمت
ګوره ناست به وي خپه په ځینو خرو کې
که به پروت وي لکه لعل په ایرو کې
کوم سرود به که له زړه سره په ورو کې
دسړو مهر به غواړي په پیرو کې
نه به مومي دغه نور په دا بشرو کې
که به ځان لره وي ډوب په خطرو کې
داکوم شرم دی کوم ننګ په محبت کې
چې غمخور نه شو دیار په دا غربت کې
خوب به نه ورځي له ډیرې ستومانۍ
بوګنوي به یې ملو بدګمانۍ
نه به وړاندې ځي زړه ور په ښادمانۍ
نه به بیرته شي راتلای له پیښمانۍ
دهر سپي به په امید د امانۍ
چپړوسي کا دنړۍ په مهمانۍ
چې دې یار پیڅي داهسې کړم نرم
ته په کومه حیاروغ ګرځې بې شرم
په قهقه به یې خندلی وي که نه وي
دزړه غم یې غولیدلی وي که نه وي

فـراغت بـه يـې پـسندلـى وي کـه نـه وي
چابـه حـال تـرې پـشتيدلـى وي کـه نـه وي
کټ پـوزى بـه يـې مـوندلـى وي کـه نـه وي
غنچـه وار بـه مـسيدلـى وي کـه نـه وي
نـشتـه مـاغونـدې بـې پـت څوک پـه يـارى کـې
چـې همدم نـه شـوم ديـار پـه داخـوارى کـې
دم بـه خـود وي تـريـو تـريخ دغم لـه ګوتـه
پـرانـيستـى بـه چـاتـه نـه شـي دزړه غـوټـه
پـرې بـه وي هـره مـتـاع وهـوس تـرو تـه
اوبـه کـيـږي بـه لـه غـمـه لـکـه لـوټـه
داخلاص مـزه بـه نـه مـومـي لـه پـوتـه
اه افـسوس بـه وي ورپـاتـه لـه دې لـوټـه
کـه دې مـيـنـه وي رښـتـيـا لـه دې رمـوزه
سرتـرپـايـه شنـه لـمـبـه شـه شنـه ډډو زه

لابـه نـه وي ويـده شوي بـيـا بـه ويـښ شي
کـه هـر څـويـې زړه پـه خـوب وي پـسـې ويـښ شي
هېڅ بـه نـه مـومـي قـابـو کـاروان بـه لـيـښ شي
لاعلاج بـه دنـاکـام پـه لاس راکـيـښ شي
کـه يـې سل خـوا ړه دحسن پـه ګـواښ کـيـښ شي
دم قـدم بـه لـکـه پـنـد دګـنې زبـيـښ شي
يـار پـه دارنـګـه بـې خوبـه بـې ارامـه
تـه پـه دارنـګـه بـې غم نـمـک حرامـه
پـه مـنزل بـه يـې سبا ګـوره څوک مـلـه وي
نـه پـوهـيـږم چـې بـه سار وي کـه بـه غـلـه وي
پـه څـه شان بـۀ شکسته زهـيـر پـه زړه وي
لـه نـغمې بـه يـې دزړه نـغمـه پـه خولـه وي
دم قـدم بـه يـې خولـې دمخ پـه ولـه وي
رانـجـه کـړي بـه يـې چـا خـاوري دپـلـه وي
سزا وار دهـر ستم دهـر پـيـغـور يـم
چـې مـې يـار پـه سفـر تـللى زه پـه کـوريـم
پـه څـه شان بـه غم زده دروميي پـه لارې
پـه ګـردو يـې الـوده سپـيـنې رخسار ې
زړه پـه خار دبـې کسى يـې پـارې پـارې
ابـلـې پـښې بـه يـې وهي دويـنـو دارې
نـه بـه وي هسې هـنـدو مـسلمـان بـارې
چـې يـې وکـه دلاسا پـه يـوه چـارې
نـه مـې شرم شتـه نـه درم پـه حساب کـې
چـې لـه يـار سره لاړ نـشوم پـه رکـاب کـې
کـه هـرڅـو پـه غـړو غـړنـد پـه پـښو شل واى
پـه سيـنـه پـسې څکـيـداى داشنـا مـل واى
درست دغم پـه خنـډوخار سره څوځل واى

دهر چاپه داپیغور ملامت غل وای
راپیښ شوی هر نقصان او هر زلل وای
خو دیار سره مې کړی دا منزل وای
چې ترې پاتې شوم رښتینی عاشق نه یم
سرترپایه دروغجن یم صادق نه یم
یادیاره سره تللی په سفر وای
په هرځای مې غوړلی پرې وزر وای
یا یې مړ دبیلتانه له غمه ژر وای
یا په دواړو سترګو ټپ ړوند په نظر وای
که دا نه کیدای هر ګز معتذر وای
خود په خود مې ځان وهلی په خنجر وای
هسې پاتې شوم ترپار پورې مخ تورې
په جرګه دعاشقانو کې کوز ګوری
داځه مینه محبت څه عاشقي ده
داځه پت څه مروت څه صادقي ده
دم په دم دغابازی منافقي ده
په مذهب دعاشقانو فاسقي ده
راسره ناقابلي نالایقي ده
په ذمه مې دسنګسار ګناه باقي ده

چې مې یار په سفر تللی زه په کور یم
ګویا مخ په تبۍ تور او په خره سپور یم
چې مې یار په هندو بار او زه په کور یم
نه دغمه پسې مړ نه کر او کور یم
نه بې هوښه نه پښې پلې نه سرتوریم
خواړه خورم اوبه څښم په خندا خوریم
دیار یاردخپلو خپل دورونو ورور یم
لکه ومه هغه شان په خپل انځور یم
دحمیددا زنده ګي شرمنده ګي ده
که یې مړ که عزائیل نه بنده ګي ده
(اشنا:١٣٣٦، ٦١-٦٧ مخونه)

دپښتو کلاسیک نظم مانیز (معنوي) ډولونه :

هغه نظمونه چې په کلاسیک پېر کې دجولې له مخې دود وو ، په پورته ډول څرګندشول . ددې مهال نظمونه او شعرونه زیات عربي وزنونو ته نږدې لیکل شوي دي ، چې دهر ادبي ژانر په جولې کې بېلابېلې موضوعګانې راغلي او لیکل شوي دي .
دپښتو په کلاسیک ادب کې ویاړنه ، ستاینه ، غندنه ، ویرنه ، عشقي ، قصصي ، اخلاقي ، ټولنیزې ، دیني ، تاریخي ، حماسي ، قومي ، انتقادي ، اصلاحي او نور موضوعا ت په خوږو کلماتو او الفاظو کې بیان شوي او

ښودل شوي دي چې دپورتنيو ادبي موضوعاتو بېلګې په لاندې ډول څرګندوو .

۱- ويارنه :

دپښتو لومړنى لاس ته راغلى شعر دامير كروړ (۱۳۹ هـ) حماسي شعر دى چې ويارنه يې بولي ، ويار دويارل له مصدره څخه دى چې دافتخار مانا وركوي ، ويارنه هغه شعر دى چې شاعر دخپل ولس ، خلكو او وطن دسرلوړى اولوړوالي په برخه كې ويلي وي او يا دا چې شاعر داسې شيان ، الفاظ او كلمات بيان كړي چې په هغې وويارې .
لكه دامير كروړ دويارنې لاندې څوبيتونه :

زه يم زمرى پر دې نړى له ما اتل نسته
په هندو سند و پرتخار وپركابل نسته
بل په زابل نسته له ما اتل نسته

بله حماسي سندره چې يادولى يې شو هغه دملكيار غرشين ۵۷۱ هـ كال سندره ده چې بيلګه يې داسې ده :

غازيانو راسئ ټول شاوخوا سئ دشهاب په ملاشئ
څښتن مو مل دى اوس مو يرغل دى

همدارنګه دهوتک بابا سندر ه چې دچنګيز ديرغل په وخت كې ويلې لرغونې حماسي سندره ده ، چې لومړني بيتونه يې داسې دي .

دمرغى غښتليو راشئ پرنګ ولاړ دپښتونخوا شئ
په كلي كور باندې مغل راغى
(رشتين : ۱۳۴۷ ، ۴۵ مخ) .

دلرغوني پېر څخه نيولې بيا ترننه پورې دپښتو ادب ، په حماسي او جنګي شعرونو او نظمونو ډک دى . په دې برخه كې خوشال خان خټک خو دتورې او قلم شاعر دى . خوشال خان خټک حماسي اشعار چې ديوان يې پرې ډک دى ، دكلاسيک پېر دوياړونو په برخه كې لوړه بېلګه ده . پښتنو شاعرانو نه يوازې داچې حماسي شعرونه ويلي بلكې دوطن په خاطر توره ترملا دجنګ ميدان كې لويدلي هم دي .

۲- ستاينه :

په پښتو كې ستاينې دلرغوني پېر څخه نيولې ان تراوسه دود دى ، خو دپښتو ادب ستاينې دپارسي ادب په شان زياتې نه دي او هم پښتانه شاعران هيڅكله په ستاينه كې زياتې نه دى كړى . دوى دخپلو مشرانو ستاينې كړي دي خو داسې نه چې دومره ستاينه يې وشي چې ستايونكى يې دځمكې پرمخ پيدانه شي . په پښتو ادب كې تر ټولو

لومړنۍ ستاینه دتایمني نومي شاعر ده چې دسلطان غیاث الدین توره یې ستایلې ده لکه چې وایي :

دفیروز کوه او غور رڼا له ده ده   هم دتېرو تورو برېښنا له ده ده
غیاث الدین دغور زمری عالي شان   داسلام دین دده په توره روښان

بله ستاینه دښکارونډوی ده چې دسلطان شهاب الدین دمېړاني په هکله یې کړې ده .
په زابل چې دبري په نیلي سور شي   په لاهور یې دمېړانې گوزارونه
داسلام ددین شهاب دنړۍ نمر دی   تور ستان یې کړ رڼا په جهادونه
پښتنو شاعرانو دلویو شاعرانو په ستاینه کې هم ښه شعرونه ویلي دي خو دمبالغې نه یې په کې کار نه دی اخېستی .
میراحمدشاه رضواني دخوشال بابا په باره کې وایي :
په پښتو ژبه کې ډېر وو شاعران   خو په واړو کې بادشاه وو خوشال خان
هیڅ ایسار نه دی په لوړ او په ژورو   نه پوهیږم ابا سیند دی که طوفان
مقالات یې واقعي او حسب حال دي   نه فرضي ویل چې کاندي شاعران
پیرمحمدکاکړ ، رحمان بابا او حمید مومند په ستاینه کې وایي :
جوړ په شعر کې رحمان غیب اللسان دی   په دا څېر نشته هرگز دانسان شعر
پس له دویه موشگاف عبدالحمید دی   چې یې ووې ښه نازک نکته دان شعر
(رښتین : ۱۳٤۷، ٤٦ مخ) .
داسې شعرونه په کلاسیک پېر کې چې ستاینې په کې وي خورا زیاتې بیلگې لري .

۳- غندنه :

په پښتو شعر کې دغندنې موضوعگانې هم راغلي دي ، داسې اشعار په کلاسیک پېر کې خوشال خان خټک او ددغې پېر نورو شاعرانو هم ویلي دي .
خوشال خان وایي :
چې په نام پښتون غوځیږي دی خوشیږي
اورنگ هسې رنگ پادشاه دی داسلام
خوشال بابا دخپل زوی بهرام داسې غندنه کوي :
تاهنر دسرداري نه زده بهرامه   سرداري دې په خپل دورکړه بدنامه

هم تمامي خيلخاني لره بلاشوي   هم خپل ځان لره بلاشوي بدفرجامه
نوردې نوم زما دزويه په شمارمه شه   دخوشال خټک وينا په دا تمامه

اشرف خان دبهرام په باب ويلي .
يو مضحک د اکوړي په مسند ناست دی
له شرمونه يې په ګورشرم يحيی کا
(رښتين : ۱۳٤۷، ٤٦ مخ) .

٤- ويرنه :

په پښتو ادب کې له لرغونو مهالونو څخه دود دی . په پښتو شعرونو کې دملي مشرانو ، خپلوانو او دوستانو دمړينې په وخت کې ويرنې ساندې ويلی شوي دي .
لرغونې ويرنه د (٤٢٥ هـ -ق) دشيخ اسعد سوري بولـه ده چې دامير محمدسوري په مړينه کې يې ويلی ده ، چې څوبيتونه يې په لاندې ډول دي .

دفلک له چارو څه وکړم کوکار   زمولوی هرګل چې خاندي په بهار
هرغاټول چې په بيديا غوړول وکا   ريژوي يې پاڼي کاندي تار په تار
ډير مخونه دفلک څپيړوشنه کا   ډيرسرونه کا ترخاورو لاندې زار

په پورته ويرنه کې شيخ اسعد سوري دامير محمد، عدل ، ننګ او غيرت يادوي او خپلې ويرنې ته تولنيز او ملي رنګ ورکوي .
پښتو ويرنې په کلاسيک پېر کې هم ويلی شوي دي ، لکه چې خوشال خان خټک دخپل زوی نظام په مړينه کې يوه اوږده بولـه ويلې چې دقصيدې دژانر دځرګندونې په برخه کې راوړل شوی بيا يې دتکرار ضرورت نه ليدل کيږي .
ميرمن زينبې دخپل ورور شاه محمود هوتک په مړينه کې دپښتني ننګ او غيرت نه ډکه ويرنه ويلې ده چې څوبيتونه يې داسې دي :

ځوان و ، مېړه دتورې جنګ ونا   ولاړ دکام په نام وننګ ونا
دښمن له ده په وينو رنګ ونا   پر ميدان شېر و يا پلنګ ونا
افسوس چې مرګ دده پرخوا سونا
کندهار واړه په ژړا سو نا

محموده نه یوازې خور ژاړي لښکرسپاه دې پلی سپور ژاړي
خپلوان لاځه پاچا دې ورور ژاړي په مرګ دې ټوله کلی کور ژاړي
پښتون دې ټول په واویلا سونا
کندهار واړه په ژړا سونا

اشرف خان هجري دخپل پلار په مړینه کې اوږده قصیده ویلې چې ځوبیتونه یې داسې دي :

مسافر شو هغه بشر دجبالونو چې زهره ځینی اوبه د اورنګ شاه ده
نه یې زویه پرې حاضرنه برادار و سا یې قبضه دغمونو په صحراده
دجبال غرځه یې ژاړي په زاریو دسړیو باندې هی نه یې صداد ه
دختکو عزت هاله چې دی روغ و دا حیات یې پس له ده باد هواده
هغه خوله چې درافشان وپه وګړي نن یې ګونګه په لحدژبه ګویا ده
چې چراغ دهنر ځمکې پوشیده کړ که یې زه په اوښکو ډوبه کړم سزاده
دزړه جوش به تمام نه شي په ویلو
طولاني قصیده کم په دا وینا ده

دولت خان لواني دخپل خلیفه علي محمدمخلص په مړینه کې داسې ساندې ویلي دي :

نن دیده زړه مې محزون شو په مخلص یار پسې خون شو
مایې زیرمه د دواکړه د رد یې لاتر حد افزون شو
یوساعت مې نه هیریږي دی زما په زړه زرغون شو
روح یې والوت واسمان ته تن یې پټ په خاک مدفون شو

کیسه او داستان :

په پشتو ادب کې زیاتره کیسې او داستانونه دمثنوي په جولې کې راغلي دي لکه یوسف زلیخا ، لیلی -مجنون ، نیرنګ عشق ، شاګدا او نور .
ددې کیسو ځخه ځیني له پارسي نظمونو ځخه ترجمه شوي او ځیني بیا په خپله دپښتنو ادب پانګې دي لکه ادم خان درخانی ، شهي او دلی او نور .
په پښتو کې ځیني کیسې د بوللې په جولې کې هم ویل شوي دي ، لکه دفیاض شاعر شهزاده .

بهرام او ګل اندامی کیسه دعصام دلیلی او مجنون کیسیه او نور .

جنګي اشعار :

په پښتو کې جنګي اشعار هم ویل شوي دي ، په دې شعرونو اونظمونو کې ځیني تاریخي جنګونه په نظم سره ویل شوي دي ، لکه دریدي خان مومند محمود نامه او نور .

دغه ډول دانګریزانو په وخت کې هم ډیرې جنګي چاربیتې ویل شوي دي چې تاریخي ارزښت لري . (رښتین : ۱۳٤۷، ٤۸ مخ) .

دیني شعرونه :

په پښتو ادب کې دیني اشعار خورا زیات ویل شوي دي ، دپښتو دلیکني ادب زیاته برخه په دې ډول اشعارو ډکه ده ، دروښان او دروښان دشاګردانو او کورنۍ دشعر ځانګړتیا همداده چې ټول دیني اومذهبي موضوعګانې په خپلو اشعارو کې راوړي دي .

خوشال خان په دې برخه کې ځانله یو کتاب لیکلی چې ((فضل نامه)) نومیږي .

تنقیدي او اصلاحي موضوعات : دا ډول شعرونه دپښتو ادب په ټولو دیوانونو کې شته لکه چې خوشال خان وایي :

تا په زړه کې سل خدایان دي کښېنولي راته وایه سروچاته په زمین ږدي

عبدالقادر خان وايي :

نشانه دخدای دقهر به حاکم وي چې هیڅ عدل و انصاف نه لري ظالم وي .

(رښتین : ۱۳٤۷، ٤۹ مخ) .

علمي او طبي موضوعات :

دخوشال خان ختک طب نامه یې ښه بیلګه ده . په پورته ډول مو دکلاسیک په پېر کې دشعر په موضوعاتو څرګندونې وکړې . په دې څرګندونو کې کومې بیلګې چې راوړل شوي ، زیاته برخه یې دپوهاند رښتین له قلمي پانو څخه ګټه اخېستل شوې ده . څرنګه چې دکلاسیک پېر دنظم په مانوي ځانګړتیاو څه ناڅه رڼا واچول شو ه، له دې سره سره په پښتو ژبه او ادب کې شعرونه دموضوعاتو له پلوه په لاندنیو عمومي برخو او یا ډولونو ویشي .

دموضوع له پلوه دنظم ډولونه :

نظم دموضوع له پلوه په دریو ډولونو ویشل کیږي ، اخلاقي شعرونه ، وصفي شعرونه ، قصصي شعرونه.

١- اخلاقي شعرونه :

دا هغه شعرونه او نظمونه دي چې موضوع یې پند ، نصیحت ، حکمت ، اخلاق او نیکي خبرې وي ، لکه داخوند درویزه (مخزن الاسلام) ځیني برخې ، درحمان بابا شعرونه، ځیني افسانې او کیسې چې اخلاقي اړخ لري .
تصوفي او مذهبي شعرونه لکه چې مخکې مو په ځانګړې توګه په دې برخه کې ځرګندونې و کړې،. هم راځي . دغه ډول موضوعات دکلاسیک پېر په ادبي زېرونو کې خورا زیات لیدل کېږي ، په دې پېر کې دعبدالقادر خان خټک لاندینی غزل دبیلګې په ډول لیکو :

چې قانع په یوه ځاځکي شي صدف قیمتي ګوهر یې ځي په هرطرف
که عزت غواړې قانع په خپل قسمت شه ورکړه کړه که بزرګي غواړې شرف
بندول ددنیا بند دجهنم دی ازاده و ځکه کښینول په کف
ددنیا خلک مې ولیده په سترګو یویې جمع په حرص کا بل تلف
چې ژوندون همیشه نشته په داځه شو په حشمت که سلیمان شي یا اصف
چې سړی ځریښت په هم په حکمت شي دځارویو ځریدل وي په علف
که ځوان مرد یې بل ازار مکړه په ګلو ځان دښو بدو تېږنه کړي هدف
تل له خدایه ترس کوه عبدالقادره
حق خایف ته دی ویلي ((لاتحف)) (باري اشنا : ١٣٣٦، ٤٣مخ) .

٢- وصفي شعرونه :

هغه شعرونه دي چې شاعران یا ناظمان دطبیعت ، ښکلا ، عشقي او ذوقي موضوعګانې او همدارنګه په زړه پورې منظرې لکه دپسرلي ښکلا ، دخزان ، ستورو ، سپوږمی ، ابشارونو او نور خپلو شعرونو او نظمونو کې ځرګند کړي .
دخوشال خان خټک ، رحمان بابا ، عبدالقادر خان خټک ، اشرف خان هجري ، عبدالحمید مومند ، کاظم خان شیدا ، محمدي صاحبزاده ، پیرمحمدکاکړ او نورو شاعرانو شعرونه دغه پورتنی موضوعګانې لري ، له دې وصفي شعرونو زیاتې بیلګې په لرغوني پېر کې دپښتو ژبې او ادب په بډاینه کې وړ نده رول لوبولی دی .
دلته دبیلګې په ډول په کلاسیک پېرکې ددې ډول شعرونو ځخه دعبدالقادر خان خټک لاندې شعر راوړو:

شګفته په باغ وراغ شو دبهار ګل هم په بام
هم په کوڅه هم په دیوار ګل
نه یوازې ګل دګلو بوټي وينو بادام ګل
شفتالو ګل وينو انارګل
هراشيادځمکې ګل پروردګار کړه جمادات ګل
نباتات ګل کل اشجار ګل
کاڼي بوټي خارو خس په ګلوپټ شول دهمه واړه
عيبونو شو ستارګل
څو دسترګونظر لګي واړه ګل دی وړاندې ګل
وروسته ګل يمين بسيارګل
هيڅ يوځای خالي له ګلو پاتې نه شو په بازار ګل
په صحرا ګل په کوهسار ګل
که اسمان په شپه په ستورو ښايسته وي لا
ترمځکه ښايسته کړه په بهار ګل
عندليب نارې وهي چې سيل کاندي بهار درومي
ريژيدون کا په وار وار ګل
ترپايه
(باري اشنا: ۱۳۳۶، ٤٤ مخ
.)

۳- قصصي شعرونه :

په دې ډول شعرونوکې شاعرانو او ناظمانو تاريخي پيښې او ځيني کيسې که خيالي وي يا حقيقي څرګند وي ، لکه دعبدالحميد مومند نيرنګ عشق ، دلی او شهي - دريدي خان محمود نامه او نور .

پايليزه (نتيجه)

پښتو ادب دژوندانه په اوږده بهير کې نه يوازې وده او پرمختيا کړې ده ، بلکې د ډولونو او نوو ادبي زيږونو په رامنځ ته کولو سره ددې ولس په ادبي بډاينه کې دپام وړ اغېزې ښندلې دي .
دپښتو ادب دلوړ والي او پرمختګ ريښې ان ددې ژبې او ادب په لومړنيو هغو شېبو کې لټولای شو چې ددې ژبې ويوونکي په ګړني ډول داوازونو او غاړو په ويلو سره په ټولنيز ډول اوس په کار شوي دي .
دغه اثر چې ديوې ځانګړې تاريخي مودې دنظم پرڅرنګوالي باندې ليکل شوی دی ، دپښتو ژبې او ادب ټولې خواوې او ډولونه اوهم ددې ټولې ادبي زيږوني نه شي څرګندولای ،خو يوازې دليکلو موادو په ترلاسه کيدو سره دنظم پر هغو ژانرونو باندې څېړنه شوې چې

په دې مهال کې شته والى درلود ، خو تراوسه چاپرې داسې کار نه دى کړى چې دجولې او منځپانګې له پلوه او هم دموضوعګانو دځر نګوالي له اړخه دغه ادبي ډولونه څرګندشوي واي .

دپښتو ادب دنظم کلاسيک ژانرونه دلرغوني پېرونو د ادبي زيږونو دبشپړتيا پايله ده . په دې پېر کې دپښتو ژبې او ادب دادبي زيږندويانو دنظم پر زيږونو نوښتونو او نورو منځپانګيزو جوړښتونو باندې څرګندونې دتيرو مهالونو د ادبي زيږونو بيلګې هم ښودلاى شي .

له همدې امله دغه کوچنى اثر دکلاسيک نظم پر ژانرونو باندې داسې نوې ليکنه ده چې تر دې پخوا په داسې ډول چا ګام نه و پورته کړى او نه يې داسې يو څه ليکلي وو چې ددې ليکنې په پانو کې يې تاسو ګورئ .

په دې اثر کې د هر ژانر څرګندونه دجوليز او منځپانګيز جوړښت له پلوه او هم دځېلونو(ژانرونو) دلومړنيو بيلګو په راوړلو سره ترسره شوي دي .

له دې کبله دغه اثر دهغه چالپاره چې غواړي دپښتو ژبې دنظم پر ژانرونو باندې څه وليکي او يا داچې ددې ژانرونو پرځرنګوالي باندې په کلاسيک پېر کې پوه شي ديو اخځ په توګه ترې کار اخېستل کيداى شي .

دغه ليکنه په کلاسيک پېر کې دنظم پرجوليز جوړښت سربېره په منځپانګيز جوړښت کې چې دمانوي ډولونو ځرنګوالى دى هم تر يوې اندازې پورې دنظم دبرخې مينه وال ته څه ناڅه څرګندونې کړې دي چې دغه څرګندونې تر زياتې اندازې زمونږ دټولنې دخلکو دټولنيز ژوندځانګړتياوې ښودلاى شي .

همدارنګه دغه اثر دښوونځيو او پوهنتون دليسانس ددورې زده کوونکو لپاره دادبياتو ديوې برخې په توګه معلومات وړاندې کوي .

په پاى کې زما وړانديز داداى چې که څه هم دغه اثر د ډيرو نيمګړتياوو درلودونکى دى ، غوښتنه کوم چې ښاغلي لوستونکي دنيمګړتياوو په سمون کې له ماسره مرسته وکړي ، څو په راتلونکې کې د ادبي ژانرونو په ښودلو کې دخپلو خلکو په وړاندې خپله تاريخي دنده په ښه والي سره سرته ورسوم . ددې اثر په بشپړتيا کې دښاغلي مجاور احمدزيار څخه دزړه له کومې مننه کوم چې ماته يې ددې ليکنې په بشپړيدو کې په ورين تندي لارښوونه کړې ده .

اخځونه

١- اشنا ، عبدالباري ، ادبيات اطلاعات وکلتور ، کندهار مطبعه . کندهار ١٣٣٦

٢- الفت ، گل پاچا ، ادبي بحثونه ، پښتو ټولنه کابل . ١٣٤٢

٣- جاج، حبيب الله ، فلکلور ، لکچر نوټ کابل . ١٣٦٩

٤- جاج ، حبيب الله ، کلاسيک ، قلمي نسخه کابل . ١٣٦٩

٥- جلال الدين ، په پښتو کې دمثنوي پيدايښت . کابل پوهنتون ١٣٦٠

٦- حبيبي ، عبدالحی ، پښتو نثر ته کره کتنې ، علومو اکاډمی کابل . ١٣٦٠

٧- حبيبي ، عبدالحی ، دپښتو ادبياتو تاريخ ، دويم ټوک . پښتو ټولنه کابل . ١٣٤٩

٨- حبيبي ، عبدالحی ، دپښتو ادبياتو تاريخ ، لومړی چاپ دويم ټوک . پښتو ټولنه کابل ١٣٣٨

٩- حبيبي ، عبدالحی ، قصيده څنگه او چېرې پيداشوه . علومو اکاډمي . کابل ١٣٥٧

١٠- رشاد، عبدالشکور. لس مقالې . علومو اکاډمي ، کابل . ١٣٦٧

١١- رښتين ، صديق الله . دپښتوادبي مکتبونه . پېښور ١٩٨٨

١٢- رښتين ، صديق الله . پښتو نظم . قلمي نسخه . کابل ١٣٤٧

١٣- روهي ، محمدصديق ((شعريت يعنی څه)) ، څلورمه گڼه کابل مجله .کال عقرب –قوس ١٣٦٦

١٤- روهي ، محمدصديق . ادبي څېړنې . دلوړو او مسلکي تحصيلاتو وزارت ننگرهار پوهنتون ١٣٦٢

١٥- روهي ،محمدصديق . فلکورپېژندنه . کابل مجله ٧٩٩گڼه . کال قوس ١٣٦٥

١٦- رفيع ، حبيب الله . دخلکو سندرې . دتاريخ او ادب ټولنه کابل . ١٣٤٩

١٧- زيار، مجاور احمد. پښتو شعر څنگه جوړيږي . داطلاعاتو او کولتور وزارت

دولتي مطبعه . کابل
۱۳۶۹
۱۸- زیار، مجاور احمد.((اوسنی ازاد پښتو شعر دخپل ازاد فلکوري شعر. بشیرتیایي بنه))
کابل مجله ، ۲٤ گڼه
کال ، دلوه-حوت ۱۳٦۷
۱۹- شینواری ، دوست . دادب تیوري اساسونه . علومو اکاډمي . کابل ۱۳٦٥
۲۰- صفا، ذبیح الله . تاریخ ادبیات ایران . دویم چاپ . تهران . ۱۳٤۲
۲۱- عمید، حسن . فرهنگ لغات فارسی . پنځم چاپ . انتشارات امیر کبیرتهران ۱۳٥۰
۲۲- غمجن ، نورمحمد. دحمیددیوان منتخبات ، کابل پوهنتون . چاپ ۱۳٥۹
۲۳- قویم ، قیوم . بحثهای درزمینه ادبیات و موضوع انواع ومکتب ها . انتقاد ادبی
کابل پوهنتون ، چاپ
۱۳٤۹
۲٤- قویم ،قیوم . فنون ادبی . کابل پوهنتون . کابل
۱۳٦۲
۲٥- کامل ، دوست محمد.دخوشال خان خټک کلیات . دویم چاپ
کابل
پښتو اکاډمي
۱۹٦۰
۲٦- کیاخانلري ، زهرا . فرهنگ ادبیات فارسی – دری . تهران ۱۳٤۹
۲۷- منانوف ، عبدالرحیم . ((روښانی نهضت او میرزاخان انصاری . کابل مجله
۱۲گڼه ، ٤۱ مخ کال
، عقرب ۱۳٥۳
۲۸- ملنگ جان . خوږې نغمې . پښتو ټولنه . کابل .
۱۳٤۸
۲۹- نعمانی ، شبلی . شعرالعجم . دویم چاپ . تهران
۱۳۳٥
۳۰- نومیالی ، محمدانور . امیرکروړ یاد. پښتو ټولنه . کابل ۱۳٦۲
۳۱- هوتک ، محمد. پټه خزانه (دعلامه عبدالحی حبیبي په تحسیه اوتعلیف) دویم چاپ
اطلاعاتو او کلتور وزارت . بیهقی
موسسه ۱۳٥٤

Aghalibrary.com